

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, завідділу політологічного аналізу.

Редакційна колегія: Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, завідділу оперативної інформації, Т. Дубас, канд. наук із соц. комунікацій, завідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова.

Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviap.gov.ua.

Ідентифікатор медіа R30-01101

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 16 2024

ЗМІСТ

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського.....3

**Переговори Президента України В. Зеленського
з Прем'єр-міністром Нідерландів Д. Схоофом.....3**

Аналітика

Політичні акценти

Аулін О.

Тридцять третя річниця проголошення Незалежності України.....4

Тарасенко Н.

**Перспективи розвитку українсько-індійських відносин у контексті
візиту до України Прем'єр-міністра Індії Н. Моді: оцінки експертів... 11**

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України..... 19

Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....27

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....30

Наукові видання НАН України.....32

До уваги держслужбовця

Шумілова А., Штих П.

Гендерний аспект у контексті державної політики

Джерела до бібліографії (1992–2023 рр.)37

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського

Отримав попередні доповіді щодо російського удару по Полтаві: станом на цей час відомо про 41 загиблого – звернення Президента

Дорогі українці, українки!

Отримав попередні доповіді щодо російського удару по Полтаві. За наявною зараз інформацією, дві балістичні ракети. Влучання по території навчального закладу й сусідньої лікарні. Була частково зруйнована одна з будівель Інституту зв'язку. Люди опинились під завалами. Багатьох вдалося врятувати. Більш ніж 180 людей поранені. На жаль, багато загиблих. Станом на цей час відомо про 41 загиблого. Мої співчуття всім рідним та близьким. Я доручив провести повне та оперативне розслідування всіх обставин того, що сталося. Залучені всі необхідні служби до рятувальної операції. Я вдячний кожному й кожній, хто з перших хвилин після влучання допомагає людям, рятує життя. Обов'язково російська наволоч відповість за цей удар. І ми знову й знову кажемо всім у світі, хто має силу, щоб зупинити цей терор: системи ППО та ракети до них потрібні в Україні, а не десь на складі. Далекобійні удари, які можуть захистити від російського терору, необхідні зараз, а не колись потім. Кожен день зволікання – це, на жаль, загибель людей. Вічна пам'ять усім, чий життя забрані Росією!

(Офіційне інтернет-представництво Президента України (http://www.president.gov.ua). – 2024. – 03.09).

Переговори Президента України В. Зеленського з Прем'єр-міністром Нідерландів Д. Схоофом

Новий пакет допомоги, посилення ППО та патронат над Запоріжжям: Президент провів переговори з Прем'єр-міністром Нідерландів

У Запоріжжі Президент України В. Зеленський провів переговори з Прем'єр-міністром Нідерландів Д. Схоофом.

Глава держави подякував очільникові уряду Нідерландів за відвідання Запоріжжя, яке розташоване за кілька десятків кілометрів від зони бойових дій, і запропонував Нідерландам узяти патронат над Запорізькою областю щодо потреб в енергетичній сфері, захисті шкіл, будівництві укриттів тощо.

Основну увагу приділили обговоренню того, як посилити захист від російського терору й наблизити справедливий мир для України.

«Ключові речі – це ППО, постачання систем Patriot і ракет, збільшення нашого флоту F-16. Є щодо цього в нас ідеї. Також – оборонні пакети для України: снаряди, техніка – і санкції проти Росії – усе те, що не дозволяє Росії відкривати нові фронти для України», – зазначив Президент.

В. Зеленський також зауважив, що Нідерланди є лідером у коаліціях ППО та F-16, а також у реалізації пункту Формули миру щодо справедливості й беруть участь у спільній роботі для притягнення Росії до відповідальності за війну.

«Важливо, щоб ми разом працювали на те, щоб і Путін особисто, і всі, хто реалізовує його божевільня, відповідали за цю агресію – за вбивства українців, за депортацію дітей та всі інші злочини цієї війни», – сказав глава держави.

Крім того, сторони обговорили посилення санкційного тиску на Росію, забезпечення укриттями, допомогу енергетичному сектору України, а також підготовку до наступного саміту НАТО, що відбудеться в Нідерландах.

Д. Схооф запевнив у подальшій допомозі Україні в захисті від російської агресії та оголосив про надання нового пакета допомоги, який буде спрямований на підтримку енергетичної системи й міститиме обладнання для розмінування, медичної допомоги тощо.

Також у Запоріжжі В. Зеленський і Д. Схооф заслухали доповідь представників Повітряних сил та ГУР про особливості російського повітряного терору, тактику застосування ракет, дронів і КАБів по цивільних об'єктах та енергетичній інфраструктурі. Вони наголосили, що потрібні зусилля для зупинки цього терору: надання Україні дозволу й засобів для ураження аеродромів базування та посилення санкційного тиску на Росію. Д. Схоофу надали всю необхідну інформацію про ракети, які застосовує Росія проти України, та про те, скільки в них західних компонентів – і американських, і європейських.

«Ми цінуємо те, що Нідерланди зараз взяли лідерство й будуть із нами працювати. І я попросив, щоб працювали з іншими партнерами, щоб санкції були справді ефективними, щоб вони стовідсотково працювали проти цієї війни», – додав Президент.

*(Офіційне інтернет-представництво Президента України
(<http://www.president.gov.ua>). – 2024. – 02.09).*

Аналітика

Політичні акценти

О. Аулін, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Тридцять третя річниця проголошення Незалежності України

24 серпня в тридцять третій раз відбулися урочистості з приводу чергової річниці Незалежності України. У святкуванні взяли участь мільйони українців як у середині країни, так і за її межами. До Києва завітали Президент Польщі А. Дуда та Прем'єр-міністр Литви І. Шимоніте. Надійшли привітання

від іноземних лідерів на чолі з Президентом США Дж. Байденом. Лунали урочисті звернення з боку Президента України В. Зеленського, військових, спортсменів, політиків, бізнесменів і науковців.

Починалося все у вже далекому 1990 р., коли 16 липня депутати Верховної Ради (ВР) Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР) ухвалили Декларацію про державний суверенітет. Остання проголошувала право України безпосередньо встановлювати відносини з іншими державами, укладати з ними договори, обмінюватися дипломатичними, консульськими і торговельними представництвами. Декларація визнавала самостійність ще радянської республіки в питаннях науки, освіти, культурного і духовного розвитку української нації.

Того ж дня Верховна Рада ухвалила постанову «Про День проголошення незалежності України», у якій йшлося: «ВР УРСР постановляє: вважати день 16 липня Днем проголошення незалежності України і щорічно відзначати його як державне загальнонародне свято». 17 березня наступного року в УРСР провели референдум і республіканське опитування про те, чи згодні громадяни, щоб Україна лишалася у складі Союзу Суверенних Республік на підставі Декларації про державний суверенітет України. Позитивно відповіли 80 % опитаних. Ще через місяць до Кодексу законів про працю УРСР, який визначав, зокрема й державні свята, внесли запис: «16 липня – День незалежності України». Тож першу свою річницю незалежності Україна відзначила 16 липня 1991 р. – ще фактично в складі тодішнього Радянського Союзу (URL: <https://suspilne.media/culture/557279-comu-den-nezaleznosti-vazlivij-dla-koznogo-ukrainca-istoria-svata/>).

Через місяць після першого святкування стався Серпневий путч 1991 р. – остання спроба законсервувати Радянський Союз у тому вигляді, у якому він існував 70 років. Організований нашвидкуруч «Державний комітет з надзвичайного стану» (російською ГКЧП) не лише не зміг усунути від влади президента СРСР М. Горбачова, але й пришвидшив розпад Союзу. Тодішні радянські республіки, серед яких була й Україна, не підтримали переворот і використали його як можливість позбутись домінування Москви. Історики називають це першим невтраченим шансом українців здобути Незалежність. Отже, 24 серпня 1991 р. на позачерговій сесії Верховної Ради України 346 депутатів проголосували за ухвалення Акта проголошення незалежності України. Документ проголошував створення самостійної Української держави. Текст акта був набраний на друкарській машинці та вміщався на одному папірці. «Україна використала свій шанс. Але разом з тим різні тенденції на той час були сильні, і, можливо, Радянський Союз еволюціонував би в якусь там конфедерацію. Тому би був якийсь більший еволюційний шлях, просто ГКЧП пришвидшив ці процеси», – вважає історик В. Головка. 1 грудня 1991 р. відбувся перший Всеукраїнський референдум, на який винесли питання: «Чи підтверджуєте Ви Акт проголошення незалежності України?». Участь взяли понад 84 % українців. За незалежність проголосували більше ніж 90 %. 20 лютого 1992 р. Верховна Рада ухвалила нову постанову «Про День

незалежності України»: «1. Вважати 24 серпня Днем незалежності України і щорічно відзначати його як державне загальнонародне свято України. 2. Постанову ВР УРСР “Про День проголошення незалежності України” від 16 липня 1990 року вважати такою, що втратила чинність». Після цього дату державного свята замінили й у Кодексі законів про працю. Саме тому, починаючи з 1992 р., День незалежності України відзначається 24 серпня (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27932236.html>).

У зверненні з нагоди Дня Незалежності Президент України В. Зеленський нагадав, що українці вистояли, стримали й дали відсіч противнику, а тепер робимо це «на його болотах». «Міцний кордон має бути між нами та ворогом, а поміж українцями не буде жодних стін. Бо Україна – у кожному з нас. Незалежність – у кожному з нас. І об’єднані, ми здатні перемагати. Це довело 24 лютого. Довів 2022-й і 2023 рік. Доводить і цей рік. Ми вистояли, стримали й дали відсіч ворогу, а тепер робимо це на його болотах. Ми знаємо, що таке незалежність. Як важко її відродити. Як важко її захистити. Але ми знаємо: все залежить від нас», – сказав Президент у своєму зверненні. Зі слів українського лідера, противник знатиме, що таке відплата по-українськи – гідна, симетрична, далекобійна, знатиме, що в кожному пункті РФ, яка є джерелом небезпеки для життя України, рано чи пізно прилетить українська відповідь. «913 днів тому зокрема й через Сумщину Росія пішла на нас війною. Порушила не лише суверенні кордони, а й межі жорстокості та здорового глузду. Безмежно прагнути одного: знищити нас. Натомість сьогодні ми відзначаємо 33-й День Незалежності України. А те, що ніс на нашу землю ворог, тепер вернулося в його дім. І той, хто хотів перетворити наші землі на буферну зону, має думати, аби його країна не стала буферною федерацією. Так відповідає незалежність», – казав Президент, натякаючи на Курську операцію ЗСУ. Водночас В. Зеленський наголошував, що Україні не потрібні чужі області, а потрібен мир і спокій вздовж усього українського кордону протяжністю 6992 км. Президент додав, що не буде «хворий дід із Червоної площі, який постійно погрожує всім червоною кнопкою, диктувати нам якісь свої червоні лінії». «Як жити, яким шляхом іти і який вибір робити, будуть для себе визначати лише Україна й українці. Бо так працює незалежність» (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyu-zvernennya-den-nezalezhnosti/33090839.html>).

У своєму зверненні з нагоди Дня Незалежності Голова ВР України Р. Стефанчук зазначив: «33 роки тому наша держава, продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні й виходячи з права на самовизначення, стала незалежною й самостійною. І саме нашу незалежність ми сьогодні захищаємо й за нашу самостійність б’ємось! Кожному з нас хотілося би святкувати цей день. Проте ми – відзначаємо. Відзначаємо й завдячуємо насамперед нашим воїнам. Нашим захисникам і захисницям, кожному й кожній, хто сьогодні на полі бою, хто захищає позиції, йде у бій і відбиває атаки ворога. Відзначаємо, шануємо та вклоняємося перед пам’яттю всіх Героїв і Героїнь, які віддали життя у боротьбі за Україну! Відзначаємо й

дякуємо лікарям та вчителям, рятувальникам та енергетикам, науковцям і розробникам, культурним діячам і спортсменам, дипломатам і журналістам, підприємцям і волонтерам – кожному і кожній, хто працює задля своєї держави...» (URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/252841.html>).

Прем'єр-міністр України Д. Шмигаль підкреслив, що День Незалежності є найбільшим національним святом, що символізує силу духу та велич українського народу. Святом, що є можливим завдяки героїзму та відважності українських захисників і захисниць. Завдяки їм Україна залишається вільною, демократичною, незалежною державою, майбутнє якої тісно пов'язане з Європейським Союзом та цивілізованим світом. Це свято можливе також завдяки усім, хто працює в тилу. Людям, які виробляють зброю, волонтерам, які допомагають армії, працівникам критичної інфраструктури, рятувальникам, енергетикам, медикам та учителям. Усім, хто наближає звільнення української землі від окупантів і нашу перемогу. Голова уряду висловив упевненість у тому, що український прапор знову майоритиме над визволеними українськими містами та селами. Синьо-жовтий стяг неодмінно повернеться до Криму, на Донбас, на Запоріжжя та Херсонщину. Тисячі людей, які зараз в окупації, знову будуть вільними. Українці, які виїхали за кордон, повернуться додому, аби будувати успішну державу (URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/pryvitannia-premier-ministra-denysa-shmyhalia-z-dnem-nezalezhnosti-ukrainy>).

Головнокомандувач ЗСУ генерал-полковник О. Сирський привітав військових із Днем Незалежності України. «Ми – Збройні Сили України, і ми боремося за неї кожен день, кожную секунду. Ми захищали нашу Незалежність з перших днів війни – коли спалювали ворожі колони, обороняли Київ, звільняли Харківщину, піднімали наш прапор над Херсоном та островом Зміїний», – сказав О. Сирський. Також Головом наголосив, що боротьба за нашу Незалежність триває – на Покровському, Торецькому, Харківському та інших напрямках, де наші воїни ціною надзусиль зупиняють та знищують ворога. «Наша Незалежність – у нашій крові. У крові, що тече у наших жилах, в крові, яку наші герої пролили за рідну землю. Наша Незалежність – у нашій люті до ворога за його звірства в наших містах і селах, за сльози наших дітей, за муки наших полонених у російських катівнях», – підкреслив Головнокомандувач ЗСУ (URL: https://lb.ua/society/2024/08/24/631147_sirskiy_borotba.html).

Не залишилися осторонь і українські герої спорту. Відома тенісистка Е. Світоліна зазначила, що світ пізнав Україну завдяки неймовірній силі та боротьбі за незалежність. Вона додала, що нашу незалежність вкотре в нас намагалися забрати, але ціна свободи найвища і незворотна. «Світла пам'ять героям, які віддали своє життя у цій боротьбі... Низький уклін нашим воїнам, які стоять на захисті прав і свобод кожного українця. За незалежність ми будемо боротися, будемо пишатися й пам'ятати та робити все, щоб майбутні покоління жили у вільній країні. З Днем Незалежності України», – написала тенісистка у своєму акаунті. З Днем Незалежності привітав українців легенда

світового футболу та президент вітчизняної футбольної асоціації А. Шевченко. Він записав своє звернення в Харкові, зазначивши, що це місто, як і кожне інше наше велике й мале місто чи селище, тримає удар ворога й стоїть непохитно: «Що таке незалежність? Це можливість жити у вільній країні, будувати краще майбутнє для себе та наших дітей, самостійно ухвалювати рішення та обирати свій шлях, бути собою. Наша незалежність – це найвища цінність, яку українці щодня виборюють на полі бою. 10 років ми стоїмо незламно», – заявив О. Шевченко. У свою чергу з нагоди річниці незалежності Президент України В. Зеленський нагородив чемпіона WBA, WBC, WBO та IBO у надважкій вазі О. Усика та дворазову олімпійську чемпіонку з фехтування О. Харлан «Орденем Свободи» ([URL: https://champion.com.ua/ukr/others/usika-ta-harlan-nagorodili-pochesnimi-vidznakami-z-nagodi-dnya-nezalezhnosti-ukrajini-1008859/](https://champion.com.ua/ukr/others/usika-ta-harlan-nagorodili-pochesnimi-vidznakami-z-nagodi-dnya-nezalezhnosti-ukrajini-1008859/)).

У своєму привітанні президент Національної академії наук України академік А. Загородній зазначив, що День Незалежності – це особливе свято для кожного українця. «Воно є уособленням тисячолітнього прагнення нашого народу мати власну державу і самостійно визначати свою долю. Це втілення мрій багатьох поколінь українців вільно жити та бути господарями на рідній землі. І нині наша країна щодня дає приклад всьому світу, що таке боротьба за справжню свободу та любов до своєї батьківщини. Наші мужні герої – захисники кожену хвилину, не шкодуючи здоров'я, ризикуючи власним життям стоять на захисті нашої незалежності, суверенітету, на захисті кожного з нас. Шануймо наших захисників, схилиймо голови, поділяючи біль непоправної втрати та вшановуючи світлу пам'ять кожного полеглого. Сьогодні у всіх нас єдине бажання і спільна мрія – Перемога. І всі ми наполегливо працюємо заради її досягнення», – підкреслив А. Загородній ([URL: https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=11625](https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=11625)).

Першими державами, які 33 роки тому визнали незалежність України, стали Польща і Канада. Трохи пізніше їх приклад наслідували Угорщина, Литва, Латвія, Болгарія, Естонія, Чехословаччина, Швеція, Ізраїль, Швейцарія. Після того як 25 грудня 1991 р. до цього списку приєдналися США, одна за одною Україну почали визнавати й інші впливові держави. До кінця січня 1992 р. перелік налічував більше ніж 90 держав світу, зокрема всі країни НАТО і ЄС. Через це не є випадковим те, що у святкуванні 33-ї річниці української незалежності взяли участь якраз політичні лідери Польщі та Литви ([URL: https://suspilne.media/culture/557279-comu-den-nezalezhnosti-vazlivij-dla-koznogo-ukrainca-istoria-svata/](https://suspilne.media/culture/557279-comu-den-nezalezhnosti-vazlivij-dla-koznogo-ukrainca-istoria-svata/)).

Під час свого візиту до Києва Президент Польщі А. Дуда зазначив: «Ваш день незалежності – це в певному сенсі також день незалежності всієї Центральної Європи. Адже без незалежності України важко уявити незалежну та безпечну Польщу, Литву чи інші країни нашого регіону. Ми це добре усвідомлюємо і тому я тим більше радий, що ми сьогодні зібралися тут разом». Він також наголосив, що Україна не самотня в боротьбі проти російської агресії: «Польща підтримує й надалі підтримуватиме вашу справедливу

боротьбу аж до переможного завершення. Адже сьогодні ви боретеся за свободу, а ми, поляки, як мало яка інша нація в світі знаємо, що незалежність не дається раз і назавжди. У нашій історії ми переживали трагічні моменти, ми двічі втрачали суверенітет і двічі відновлювали його надлюдськими зусиллями». Президент Польщі висловив впевненість, що російсько-українська війна завершиться «перемогою сил свободи над світом тиранії». «Тоді з темряви війни, на руїнах її вигорілих територій почне куватися новий світ», – вважає він. Дуда згадав про історичні випадки співпраці українців і поляків, зокрема у 20-му столітті. Він також визнав, що спільна історія України та Польщі містить «болючі сторінки». «Ми хочемо будувати майбутнє, засноване на правді та щирому примиренні. Братні народи боргують це один одному, тому що те, що нас об'єднує, сильніше за те, що нас роз'єднує», – додав польський Президент (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-duda-nezalezhnist-ukrainy/33091159.html>).

Виступаючи на Софійській площі в Києві з нагоди 33-ї річниці Незалежності України, Прем'єр-міністр Литовської Республіки І. Шимоніте заявила, що Литва була і буде разом з Україною в її боротьбі. «Для мене велика честь і велика радість у цей день бути тут і відзначати, засвідчувати Незалежність України разом із вільним і незламним українським народом», – сказала вона, наголосивши на своєму захопленні народом України. «Адже захищаючи свою землю і державність ви захищате і нас усіх, мою батьківщину – Литву, Європу і весь демократичний світ. Дякую вам. Бажаю вам віри, стійкості і, звісно, перемоги», – додала Прем'єр-міністр Литви. «Я вірю, що день перемоги настане, і ми відсвяткуємо його в українському Криму та вільному гордому Маріуполі, що українці, які знайшли притулок у Литві, повернуться й відбудують міста Луганськ і Донецьк, що до домівок на Сумщині, Харківщині та Дніпровщині знову повернуться українські діти, що обіймуть своїх близьких хоробрі захисники та захисниці, які повернуться з передової та з полону, що ми разом станемо свідками вироків для всіх, хто скоював нелюдські воєнні злочини... і для кожного, хто віддавав варварські накази», – сказала І. Шимоніте. Вона також висловила переконання, що в Україну прийде стійкий і тривалий мир. «І Литва була і буде з Україною на кожному кроці до цієї мети», – сказала вона. «Робимо і далі робитимемо все, щоб наблизити перемогу. Перемогу світла над темрявою, перемогу добра над злом, перемогу вільних людей, яку святкуватимемо разом зі світлом, газом і без русні», – завершила свій виступ І. Шимоніте, який вона проголосила українською мовою (URL: <https://interfax.com.ua/news/general/1009310.html>).

Крім лідерів Польщі та Латвії Україну з Днем Незалежності привітали високопосадовці Євросоюзу, президенти США, Фінляндії, Литви, Естонії, Молдови, Грузії, Прем'єр-міністр Швеції. Зокрема, Дж. Байден сказав, що «коли почалася безглузда війна Росії, Україна була вільною країною і сьогодні це все ще вільна країна. І закінчиться війна тим, що Україна залишиться вільною, суверенною та незалежною країною». Глава Єврокомісії У. фон дер Ляєн у своєму привітанні наголосила на постійні підтримці нашої країни, бо

ми є частиною Європи. Голова Європарламенту Р. Метсола сказала: «В основі незалежності лежить свобода. Цінності, за які відважні українці борються щодня. Свобода жити в мирі, в умовах демократії. Оскільки ми зміцнюємо наш шлях до спільного європейського майбутнього, сьогодні я бажаю всього найкращого народу України в День Незалежності». Президент Литви Г. Науседа зазначив, що Вільнюс чекає на перемогу України і не сумнівається, що наша країна стане членом ЄС та НАТО. Президент Фінляндії А. Стубб привітав Україну з Днем Незалежності, підкресливши, що фіни теж добре знають, що таке боротись за незалежність, згадуючи війну між фінськими та радянськими військами. «Ваша боротьба за свободу є маяком надії для всіх, хто цінує демократію», – каже Президент Молдови Марія Санду. Прем'єр-міністр Швеції Ульф Крістерссон у святковому привітанні наголосив, що Україна має законне право посісти своє місце в НАТО і Швеція її у цьому підтримає. Президент Естонії Алар Каріс вважає, що увесь цивілізований світ зараз разом з Україною, яка виявляє «величезну хоробрість у боротьбі зі злом». «Сьогодні українці святкують свою незалежність. І вони борються за це. Як вчора, так і завтра. Кожного дня. Вони дійсно віддають для цього все. Багато хто навіть життя. Їхня свобода – це наша свобода. І це робить їхню боротьбу також і нашою, адже агресія Росії ставить під загрозу наші цінності, нашу свободу, нашу безпеку», – сказав міністр закордонних справ Нідерландів К. Велдкамп (URL: https://zaxid.net/statti_tag50974/).

День Незалежності України святкують і за кордоном. Представники української діаспори проводять акції, мітинги, флешмоби, концерти. А після повномасштабного російського вторгнення святкові заходи стали поєднуватися з акціями підтримки України та ЗСУ. Вітання з Днем Незалежності також висловив президент Світового конгресу українців П. Грод. «У 33-тю річницю відновлення Незалежності України перед нашим 65-мільйонним народом стоїть одна найважливіша спільна ціль – перемога України у війні з російськими загарбниками і досягнення справедливого та сталого миру для України. Росія воює проти України на всіх напрямках – вбиваючи мирних людей та викрадаючи дітей, сіючи зневіру в нашій перемозі, поширюючи брехню і дезінформацію, переконуючи світ, що України і українців раніше ніколи не існувало. Сьогодні ми маємо дати рішучу глобальну відповідь. Маємо допомогти світу стати ще більш активним у підтримці України», – додав діючий президент СКУ (URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/zvernennya-prezidenta-sku-v-den-nezalezhnosti-ukra%d1%97ni/>).

Отже, святкування 33-ї річниці незалежності України знову продемонструвало єдність українців як у середині країни, так і за її межами, а також готовність народу України відстояти територіальну цілісність і суверенітет своєї держави. Ще одним важливим моментом стали щирі прояви міжнародної солідарності з боку союзників офіційного Києва, які вже пройшли перевірку часом і війною.

Перспективи розвитку українсько-індійських відносин у контексті візиту до України Прем'єр-міністра Індії Н. Моді: оцінки експертів

Візит до України індійського Прем'єр-міністра Н. Моді, який відбувся 23 серпня, став однією з найбільш помітних подій міжнародного порядку денного серпня. У контексті російсько-української війни та з огляду на те, що Індія є однією з найбільших демократичних країн світу й авторитетним представником Глобального Півдня, що має значний вплив на формування політики як у регіональному, так і в глобальному масштабі, приїзд Н. Моді до Києва розглядався як важливий не лише для двосторонніх відносин між країнами, а й для глобального геополітичного балансу.

Візит Н. Моді до Києва став першим за часів незалежності України візитом індійського Прем'єра і викликав змішані оцінки серед експертів. «Це історична і дуже знакова подія, бо візит відбувся у День прапора України і напередодні Дня Незалежності України. Таким чином прем'єр-міністр Індії начебто дає сигнал, що він позитивно сприймає державність України, територіальну цілісність і суверенітет», – вважає М. Гош, голова правління Східноєвропейського інституту розвитку, доцент кафедри міжнародних відносин НаУКМА (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/vizyt-modi-v-ukrayinu-hotuye-myrynyu-plan/33086082.html>).

З іншого боку, впродовж 10 років від початку війни в Україні керівники Індії жодного разу не засудили агресію Росії і не пропонували бути посередником у можливих переговорах. Індія також не підтримала жодної резолюції ООН, які стосувалися засудження агресії проти України. Натомість Н. Моді, який очолює індійський уряд з 2014 р., на початку липня побував у Москві, це був його перший з 2019 р. візит до Росії й перший міжнародний візит після переобрання на посаду Прем'єр-міністра в червні поточного року. Візит тривав у той час, як Росія масовано атакувала ракетами Україну. 8 липня загинуло загалом 47 людей, з них у Києві – 33. Тоді ж російські ракети влучили в дитячу лікарню «Охматдит».

Тоді під час переговорів В. Путін називав Н. Моді «мій найдорожчий друг». В Україні ж вітальні обійми усміхненого індійського лідера з російським президентом коментували з обуренням і розчаруванням. «Це величезне розчарування і нищівний удар по мирних зусиллях – бачити, як лідер найбільшої демократії світу обіймається з найкривавішим злочинцем у світі в Москві в такий день», – написав Президент В. Зеленський у соцмережі X.

Водночас у Москві Н. Моді вкотре наголосив, що його країна є прихильницею мирного розв'язання воєнних конфліктів. «Як ваш друг, я завжди наголошував на тому, що конфлікти не можна вирішити на полі бою гарматами, бомбами та ракетами, ми робимо акцент на діалог і дипломатію», – заявляв він В. Путіну.

«Незалежно від того, чи це війна, конфлікт чи терористична атака, будь-якій людині, яка вірить у людство, боляче, коли є втрата життів, особливо коли помирають невинні діти, серце обливається кров'ю, і цей біль дуже страшний», – відзначив індійський Прем'єр у наступний день візиту, коли весь світ дізнався про атаку на «Охматдит». Він також заявив, що Індія підтримуватиме поступ до переговорного процесу, готова долучитися до будь-яких форматів дипломатичного розв'язання воєнного конфлікту. Утім, з 2014 р., коли в Україні почалася війна на Донбасі та відбулася анексія Криму, Індія дотримується нейтралітету і жодного разу не засуджувала дії Росії та не пропонувала посередництво у можливих переговорах (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c9wj15v2ez9o>).

Така позиція криється у фінансовій залежності Індії від Росії, кажуть експерти. Між країнами склалися давні й доволі тісні торговельні, військові та дипломатичні зв'язки. Приміром, на РФ припадає понад 40 % усього індійського імпорту нафти, а на російський ВПК припадає 60 % індійського імпорту озброєнь. Крім того, з РФ Індія імпортує значні обсяги вугілля, мінеральних добрив, рослинної олії та дорогоцінних металів.

Індія, що має одну з найбільших армій у світі, дуже залежить від російської зброї, хоча її частка зменшується з кожним роком. Так, за даними Стокгольмського інституту досліджень проблем миру у 2009 р. залежність Індії від російської військової техніки була 76 %, а у 2019 році – вже 36 %. Натомість за останні кілька років Індія суттєво наростила військово-оборонну співпрацю із Заходом, зокрема зі США. Наприклад, 2023 р. Вашингтон і Нью-Делі уклали угоду, за якою General Electric вироблятиме в Індії двигуни для своїх винищувачів. Проте Росія й досі, попри шалені витрати на озброєння своєї армії для війни проти України, залишається найбільшим постачальником зброї до Індії. Наприклад, цього року Москва має передати Нью-Делі два фрегати (URL: [ua/exclusive/vizit-narendri-modi-do-ukrayini-vpershe-za-chasi-nezalezhnosti-z-yakimi-signalami-vid-putina-do-nas-priyizdiv-prem-yer-indiyi-2646354.html](https://www.bbc.com/ukrainian/articles/ua/exclusive/vizit-narendri-modi-do-ukrayini-vpershe-za-chasi-nezalezhnosti-z-yakimi-signalami-vid-putina-do-nas-priyizdiv-prem-yer-indiyi-2646354.html)).

Тісна співпраця між Індією та Росією існує також у сфері енергетики. Після початку повномасштабної війни Росії проти України і запровадження санкцій Заходу проти РФ енергетичні зв'язки між країнами особливо зміцніли. Москва почала продавати Індії нафту зі знижкою у мільярди доларів, внаслідок чого товарообіг між країнами стрімко зріс. Якщо у 2021–2022 рр. імпорт російської нафти до Індії становив 2,4 млрд дол., то у 2023–2024-му він сягнув 46,5 млрд дол.

«Індія дуже сфокусована сама на собі, діє за логікою - де нам корисно, з тими будемо співпрацювати», – каже експертка центру «Українська призма» О. Ворожбит. «Тому вони й не вважають аморальним співпрацювати з Росією, пояснюють купівлю нафти тим, що це вигідно країні, в якій високий відсоток бідного населення, і при цьому розраховуються індійськими рупіями», – додає вона (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c9wj15v2ez9o>).

Як зазначає Центр міжнародної безпеки, стабільною залишається й співпраця у сфері імпорту російських алмазів. Індія є третім найбільшим імпортером російських алмазів. У 2020 р. Делі придбала 4,1 млн каратів на суму 638 млн дол. В Індії ограновуються 95 % усіх видобутих у світі алмазів, що робить її третім найбільшим експортером діамантів. Таким чином, підтримка санкцій, яка передбачала б відмову від російських алмазів, негативно вплинула б на індійську галузь ограновування через поточний дефіцит сировини. Заборона на імпорт стосується необроблених алмазів і діамантів з Росії, але якщо російський алмаз був огранений в Індії, його можна імпортувати.

Те, що Захід уникає економічної співпраці з Росією через її повномасштабне вторгнення в Україну, – на руку Індії, оскільки мотивує Москву до ще тісніших зв'язків з Нью-Делі. Водночас індійські компанії також отримують можливість розширити свій ринок у Росії через вихід з нього західних компаній. Це стосується, зокрема, експорту продуктів харчування через Південний Кавказ, а також фармацевтичних компаній, які наразі займають 2 % ринку лікарських засобів у Росії і мають можливість розширити свою присутність.

З іншого боку, Нью-Делі побоюється, що відчуження Москви Заходом може підштовхнути Росію до зближення з Китаєм, який є головним конкурентом Індії в Азії. До того ж Індія має прикордонні суперечки з Китаєм, і тому російсько-китайська співпраця не може лишатися поза її увагою.

Ще більше ускладнює геополітичний баланс те, що США та інші західні країни роздратовані дружньою до Росії позицією Н. Моді та його нещодавньою зустріччю з В. Путіним. Водночас Захід також не хоче, щоб Індія втратила цей вплив на Москву, оскільки Індія може слугувати противагою Китаю, коли той намагатиметься вплинути на Кремль (URL: <https://www.dw.com/uk/comu-premerministr-indii-modi-priihav-do-kieva-pisla-moskvi/a-70005770>).

З огляду на зазначені фактори, в експертних колах лунають версії, що приїзд Н. Моді до Києва невдовзі після переговорів в Москві покликаний приглушити резонанс від московських переговорів, які, до речі, відбувалися одночасно не лише з ракетними обстрілами, а й із самітом НАТО у Вашингтоні, на якому країни-учасниці різко засудили агресію Росії.

«Ті переговори у Москві критикували не лише за межами Індії, але й всередині країни на партійному рівні, критика лунала також від посла США в Індії. Імовірно, це стало певним поштовхом для того, що цей візит відбувся», – каже експертка «Української призми» О. Ворожбит.

Кей Сі Сінгх, експерт зі стратегічних питань та колишній дипломат, зазначив, що візит Н. Моді до України може бути спробою Індії «врівноважити ситуацію» після звинувачень у надмірній прихильності до Росії. На фоні цього Індія досі утримується від засудження вторгнення Росії чи голосування проти неї в резолюціях ООН, закликаючи Україну і Росію до вирішення конфлікту шляхом діалогу.

За словами індійсько-тихоокеанського аналітика корпорації RAND Д. Гроссмана, візит Н. Моді мав на меті показати, що стратегічна орієнтація Нью-Делі залишається позаблоковою, що дає змогу зберегти баланс у зовнішній політиці країни. Тому цей візит розцінюють також як політичне балансування для Індії. «Росія є тривалий час традиційним союзником Індії, але Україна також має дуже дружні відносини з Індією. Впоратися з цим не просто, особливо тому, що Україна отримала потужну підтримку Заходу, з яким Індія також має добрі відносини», – констатує Р. Бхатія, колишній індійський дипломат, а нині науковий співробітник аналітичного центру Gateway House (URL: <https://www.dw.com/uk/comu-premerministr-indii-modi-priihav-do-kieva-pisla-moskvi/a-70005770>).

Схожу думку висловила й головна консультантка Національного інституту стратегічних досліджень А. Гриценко. В інтерв'ю DW вона зазначила, що нині для Н. Моді «українсько важливо збалансувати цю критику і довести, що Індія справді нейтральна і готова говорити з обома сторонами конфлікту, як з Росією, так і з Україною». «Індія не намагається стати більш проросійською, так би мовити, чи проукраїнською. Власне, Індія намагається довести свій нейтралітет», – вважає експертка.

Публіцист і політичний оглядач В. Портников наголошує, що візит індійського лідера саме 23 серпня, у День державного прапора України, є важливим сигналом В. Путіну про те, що Індія підтримує суверенітет України і не змінює своєї позиції про неприйнятність використання війни як інструмента у політиці. «Це демонстрація незалежної зовнішньої політики Індії, але також і своєрідна політична помста Путіну, – вважає В. Портников. – Політично Моді виглядав не дуже добре у Москві. Тепер, коли Путін збирає сили, щоб вибити ЗСУ з Курської області, індійський прем'єр зустрічається з керівництвом України».

В. Портников також каже, що цей візит є підтвердженням курсу Індії на зближення зі США, «курсу на стратегічне партнерство, про яке Моді домовився з Байденом».

Цей візит є вкрай важливим і для України, вважає А. Гриценко. «Індія, яка позиціонує себе як голос Глобального Півдня, як лідер Глобального Півдня, розглядається як ворота до (...) до тих регіонів для України. І приклад Індії потенційно може продемонструвати іншим країнам Глобального Півдня, наскільки важливо достукатися до України, мати справу з Україною і врегулювати російсько-українську війну», – наголошує аналітикиня (URL: <https://www.dw.com/uk/comu-premerministr-indii-modi-priihav-do-kieva-pisla-moskvi/a-70005770>).

Крім того, є ще один важливий аспект, на який вказує А. Гриценко. «Індія – одна з тих небагатьох країн, яка має пряму комунікацію як з Україною, так і з Росією. Коли йдеться про переговори та посередницькі процеси, важливо розуміти, що Росія не готова спілкуватися з усіма. Росія не готова спілкуватися з Європою чи Сполученими Штатами. Тож Індія може

відігравати дуже важливу роль у опосередкованій комунікації з Росією», – визнає експертка.

На думку політолога О. Якубіна, цей візит Н. Моді важливий для Києва, тому що Україна намагається залучити Індію до переговорів із РФ. «Поки це питання відкрите. Однак через Індію Київ зможе достукатися до країн глобального Півдня. Нагадаю, що індійська діаспора мешкає у багатьох країнах південно-східної Африки. Київ може погратися на конкуренції Делі та Пекіну, щодо більшого впливу на РФ. Також Моді хоче показати, що Індія може зайняти більш вагому роль у переговорах між Україною та РФ. Все залежить від того, як Київ скористається можливостями, які у нього є. Чи дійсно ведуться перемовини, щодо енергетичного сектору чи справді ми побачимо, що позиція Індії може змінитися. Тільки тоді можна буде судити, наскільки цей візит успішний. Крім того, після візиту Моді до РФ, йому треба було відбалансувати ситуацію і цей візит саме цим був продиктований», – резюмує політолог (URL: <https://i-ua.tv/news/87813-cherez-indiiu-kyiv-zmozhe-dostukatysia-do-krain-hlobalnoho-pivdnia-ekspert-pro-vizyt-modi>).

Дипломат, экс-міністр закордонних справ України П. Клімкін наголошує на надзвичайній важливості взаємодії нашої країни з Індією, яка за масштабом та впливом є світовим гравцем, що завжди має свою позицію. Індуси достатньо активні на міжнародних майданчиках. Приміром, Індія є членом БРІКС, де цілком може проєктувати свій вплив.

Важливим, за словами П. Клімкіна, є також контакт безпосередньо з Н. Моді. В індійській системі влади прем'єр-міністр – дуже важлива фігура, він визначає зовнішню політику країни, приймає ключові рішення у цій сфері. До того ж популярність Н. Моді в його країні не співставна з успіхами жодного іншого сучасного індійського політика: нещодавнє опитування засвідчило, що Прем'єр-міністра підтримує 78 % населення країни (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c9wj15v2ez9o>).

Їдучи в Україну, Н. Моді показує, що готовий розмовляти з усіма ключовими гравцями, він не орієнтується виключно на одну сторону. Це, однак, не означає, що індуси в одну мить стануть проукраїнськими, але це значить, що з ними можна розмовляти притомно, зауважує дипломат.

Він також прогнозує, що якихось швидких змін у позиції Індії, в її риторичі, очікувати не варто. Але Україні важливо нагадувати, що через Індію намагалися обходити санкції, які застосовані до Росії, і робити все можливе для зміни позиції, приміром, по закупівлях у Росії значної частини нафти зі знижкою, яку потім Індія продає як дизель і бензин. Від того, як індуси будуть на це реагувати, теж багато що залежить.

П. Клімкін також вважає, що Індія навряд чи почне тиснути на Росію у питанні завершення війни, однак, за його словами, для нас важливо зараз, чи буде Індія поступово змінювати свою позицію, переорієнтовуючись у бік від Росії. «Врешті, щоб в цій постколоніальній країні краще зрозуміли, що наша війна, серед інших вимірів, має вимір розпаду імперії, остаточного руйнування російської колоніальної системи», – зазначає ексміністр закордонних справ.

Офіційно метою візиту індійського Прем'єр-міністра Н. Моді до України було зміцнення економічних зв'язків, а також співпраця в оборонній, науковій та технологічній сферах. Ці та інші питання двосторонньої та багатосторонньої співпраці були обговорені під час зустрічі Прем'єр-міністра Індії з Президентом України В. Зеленським. Н. Моді назвав цей день «історичним» в індійсько-українських відносинах. «Попри складні обставини, наші двосторонні відносини демонструють хороший прогрес, і я можу сказати, що в такому напруженому середовищі прогрес у двосторонніх відносинах між Індією та Україною відображає зрілість наших двосторонніх відносин», – додав він. Також «історичним» цей візит назвав В. Зеленський.

Результатом візиту Прем'єр-міністра Н. Моді до Києва стало підписання Україною та Індією чотирьох документів про співпрацю в гуманітарній, аграрній, культурній та медичній галузях. Серед підписаних документів, зокрема, меморандум про взаєморозуміння між Кабінетом Міністрів України та урядом Республіки Індія щодо індійської грантової гуманітарної допомоги для реалізації високоефективних проектів розвитку громад. Також українська та індійська сторони підписали програму культурного співробітництва на 2024–2028 рр. та угоду про співпрацю в галузях сільського господарства та харчової промисловості. Щодо медичної сфери – уклали меморандум про взаєморозуміння між Державною службою України з лікарських засобів та контролю за наркотиками та Центральною організацією з контролю за стандартами лікарських засобів міністерства здоров'я та сімейного добробуту уряду Індії (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukrayina-indiya-dokumenty-vizyt-modi/33090118.html>).

У спільній заяві України та Індії за підсумками візиту Н. Моді до Києва лідери обох країн висловили взаємну зацікавленість у роботі над підвищенням рівня двосторонніх відносин від всеосяжного партнерства до стратегічного партнерства в майбутньому. Президент В. Зеленський та Прем'єр-міністр Н. Моді підтвердили готовність до подальшої співпраці в дотриманні принципів міжнародного права, включно зі Статутом ООН, таких як повага до територіальної цілісності та суверенітету держав. Вони погодилися з необхідністю більш тісного двостороннього діалогу в цьому питанні (URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-ukrayini-ta-indiyi-za-pidsumkami-vizitu-premye-92781>).

Індійська сторона підтвердила свою принципову позицію та спрямованість на мирне врегулювання шляхом діалогу та дипломатії, у межах яких Індія взяла участь у Саміті миру, що відбувся в Бюргенштоку, Швейцарія, у червні 2024 р. Українська сторона привітала таку участь Індії та наголосила на важливості участі Індії на високому рівні в наступному Саміті миру. Українська сторона наголосила, що Спільне комюніке про основи миру, ухвалене на Саміті миру, може слугувати основою для подальших зусиль для встановлення справедливого миру на основі діалогу, дипломатії та міжнародного права. Хоча, як відомо, Індія не підписала декларацію за підсумками саміту миру у Швейцарії,

Лідери двох країн наголосили на необхідності посилення співпраці в таких сферах, як торгівля та комерція, сільське господарство, фармацевтика, оборона, освіта, наука й технології, культура, а також пошуку шляхів зміцнення партнерства в таких сферах, як інфраструктура надання цифрових громадських послуг, промисловість, виробництво, «зелена» енергетика тощо, зокрема шляхом ширшого залучення бізнесу та промисловості обох країн. Також сторони домовилися вивчити можливість залучення у прийнятний спосіб індійських компаній до відбудови та відновлення України.

В. Зеленський та Н. Моді відзначили міцні зв'язки між двома країнами у сфері сільського господарства та бажаність посилення двосторонньої взаємодії та доступу до ринків на основі сильних сторін у взаємодоповнювальних сферах, включно з гармонізацією стандартів і процедур сертифікації.

Визнаючи співпрацю в галузі фармацевтики одним із найсильніших стовпів партнерства, лідери підтвердили бажаність ширшого доступу до ринків та сприяння інвестиціям і спільним підприємствам, зокрема шляхом проведення процедур тестування, інспектування та реєстрації. Обидві сторони висловили бажання розширити співпрацю у сфері лікарських засобів та фармацевтики, зокрема у сфері навчання та обміну передовим досвідом. Вони привітали підписання Меморандуму про взаєморозуміння між Державною службою України з лікарських засобів та контролю за наркотиками та Центральною організацією з контролю за стандартами лікарських засобів Міністерства здоров'я та сімейного добробуту Індії, а також проведення третього засідання Спільної українсько-індійської робочої групи із співробітництва у фармацевтичній галузі у серпні 2024 р. у віртуальному форматі. Українська сторона також високо оцінила Індію як надійне джерело постачання доступних та якісних ліків.

Сторони домовилися прискорити роботу над розширенням правової бази двосторонніх відносин, зокрема щодо взаємного захисту інвестицій, вивчення питань взаємного визнання документів про освіту, наукових ступенів та вчених звань.

Наголошуючи на важливості оборонного співробітництва між Індією та Україною, лідери домовилися продовжувати працювати над сприянням зміцненню відносин між оборонними структурами обох країн, зокрема шляхом співпраці та партнерства у сфері виробництва в Індії та співробітництва у нових галузях. Сторони домовилися про проведення найближчим часом в Індії другого засідання Спільної українсько-індійської робочої групи з питань військово-технічного співробітництва, створеної відповідно до Угоди про оборонне співробітництво 2012 р.

Визнаючи ключову роль, яку відіграють культурні та міжлюдські зв'язки в міцній дружбі між Україною та Індією, лідери наголосили на важливості підтримки та подальшого розширення міжлюдських та культурних обмінів, зокрема за допомогою стипендій, що пропонуються в межах Програми технічного та економічного співробітництва Індії та Загальної

програми культурних стипендій Індійської ради з питань культури. Сторони домовилися вивчити можливість взаємного відкриття філій закладів вищої освіти для задоволення освітніх потреб громадян обох країн.

В аспекті міжнародних відносин В. Зеленський та Н. Моді беззастережно засудили тероризм та екстремізм, відзначивши важливість поглиблення співробітництва у цій сфері на основі міжнародного права та Статуту ООН. Вони також закликали до всеосяжної реформи Ради Безпеки ООН, яка б відображала сучасні світові реалії та зробила цю інституцію більш репрезентативною, дієвою та ефективною у розв'язанні питань міжнародного миру та безпеки.

За словами заступника голови парламентського Комітету з питань зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва А. Пушкаренка, спільна заява, підписана за результатами візиту Прем'єр-міністра Індії до України містить досить стримані, але позитивні сигнали для нас. «Ми працюємо над тим, щоб Індія поступово погоджувалася з тими речами, які ми закладаємо у “Формулу миру”. Крім того, Індія зацікавлена у співпраці з нами у сфері військово-промислового комплексу, де ми сьогодні маємо точки для партнерства і розширення співробітництва», – відзначив парламентарій (https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/252970.html).

За словами керівника ОПУ А. Єрмака, під час візиту до Києва Н. Моді кілька разів назвав війну війною, висловивши підтримку незалежності, територіальної цілісності та суверенітету України. Також він запевнив, що Індія ніколи не підтримає жодну ініціативу, яка буде пов'язана з неповагою чи компромісами щодо територіальної цілісності України. На зустрічі з В. Зеленським Н. Моді також сказав, що «Індія одразу стала на бік миру», згадавши про нещодавній саміт «Голос Глобального Півдня» в Індії за участі 120 країн, де також ішлося про Україну. А, наприклад, індійська преса навіть додає заяву Моді, що «Індія ніколи не була нейтральною» (URL: tsn.ua/exclusive/vizit-narendri-modi-do-ukrayini-vpershe-za-chasi-nezalezhnosti-z-yakimi-signalami-vid-putina-do-nas-priyizdiv-prem-yer-indiyi-2646354.html).

Н. Моді закликав Україну та РФ до якнайшвидшого дипломатичного діалогу про припинення війни, однак глава уряду Індії, як і раніше, уникав засудження російської агресії проти нашої країни. «Попри все, цей візит однозначно історичний. Адже Індія – провідна держава Глобального Півдня, з найбільш активною економікою, що розвивається, – каже Д. Левусь, політолог-міжнародник, експерт Центру «Об'єднана Україна». – Це робить Індію важливою для нас з огляду на можливості впливу на Глобальний Південь, Росію, на просування української формули миру» (URL: <https://expres.online/politics/premer-ministr-indii-vidvidav-kiiv-chomu-tsey-vizit-nazivayut-istorichnim>).

Водночас не варто чекати зміни позиції Індії щодо російсько-української війни, переконаний експерт з міжнародної політики аналітичного центру Українського інституту майбутнього І. Куса. «Індія намагається зберігати нейтралітет та водночас виступати в ролі посередника, якщо дійде до

переговорів між Україною та Росією. Але тоді на користь Нью-Делі треба відмовитися від інших посередників, яких ми вже маємо в країнах Близького Сходу, – Катару й ОАЕ. Тому, ймовірно, Індія може відігравати роль посередника в якомусь із питань, але вона не буде головним посередником. Наприклад, ОАЕ є посередником у питанні обміну полонених, Катар – у поверненні українських дітей».

Також не варто сподіватися, що поглиблення відносин між Нью-Делі та Києвом призведе до охолодження відносин між Індією та Росією, зауважує Д. Левусь. «Не думаю, що після цього візиту з'явиться індійський мирний план», – говорить він.

Експерти також висловили сумнів щодо можливості проведення в Індії другого саміту миру за умови, що Нью-Делі приєднається до комюніке першого саміту. Індію як майданчик для цього саміту запропонував Президент України В. Зеленський, сподіваючись, що це дасть змогу залучити до нього країни Глобального Півдня. Утім політичний експерт І. Куса припускає, що якщо такий саміт проходитиме в Індії, тоді на нього може не приїхати Китай, адже між Пекіном та Нью-Делі панують конфліктні відносини. Тож імовірність того, що переговорний процес буде перенесено до Індії, на думку експерта, вкрай низька.

Загалом, попри всі застереження, експерти погоджуються, що сам факт візиту Прем'єр-міністра Індії Н. Моді до Києва є важливою подією для України. Сьогодні Індія є одним із лідерів Глобального Півдня, державою, яка впливає на міжнародні процеси і до якої прислухається Росія, що може бути використано Україною у процесі досягнення справедливого завершення російсько-української війни. Н. Моді чітко заявив, що Індія поважає територіальну цілісність України, що є ключовим для залучення цієї країни до спільного пошуку справедливого миру. Навряд чи після візиту Н. Моді до Києва досі нейтральна позиція Індії щодо війни зміниться, а її співпраця з Росією стане меншою, проте це не означає, що подальші зусилля України в цьому напрямі позбавлені сенсу, переконані експерти. Діалог з Індією має продовжуватись і будуватись на основі пошуку спільних інтересів як на міждержавному рівні, так і з урахуванням глобальних політико-економічних процесів.

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України

*Привітання Президента Національної академії наук України
академіка Анатолія Загороднього з нагоди Дня Незалежності України*

Шановні колеги! Дорогі друзі!

Сердечно вітаю вас з Днем Незалежності України!

Це свято – особливе для кожного українця. Воно є уособленням тисячолітнього прагнення нашого народу мати власну державу і самостійно визначати свою долю. Це втілення мрій багатьох поколінь українців вільно жити та бути господарями на рідній землі.

І нині наша країна щодня дає приклад всьому світу, що таке боротьба за справжню свободу та любов до своєї батьківщини. Наші мужні герої-захисники кожен хвилину, не шкодуючи здоров'я, ризикуючи власним життям стоять на захисті нашої незалежності, суверенітету, на захисті кожного з нас. Шануймо наших захисників, схилиймо голови, поділяючи біль непоправної втрати та вшановуючи світлу пам'ять кожного полеглого.

Сьогодні у всіх нас єдине бажання і спільна мрія – Перемога. І всі ми наполегливо працюємо заради її досягнення.

У цей визначний для України день щиро бажаю всім міцного здоров'я, добробуту, незламної волі та сили духу, а нашій державі – якнайшвидшої перемоги, миру та процвітання!

Слава Україні! Слава незламним Збройним Силам України! Героям слава!

Президент Національної академії наук України

Анатолій ЗАГОРОДНІЙ

(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 24.08).

Засідання Президії НАН України 23 серпня 2024 року

23 серпня 2024 р. під головуванням Президента НАН України академіка Анатолія Загороднього відбулося засідання Президії НАН України, приурочене до Дня Державного Прапора України і Дня Незалежності України. У своєму вступному слові очільник Академії зазначив, що День Незалежності – особлива подія в житті нашої країни, яка символізує незламне прагнення нашого народу до самостійного і вільного державного буття на власній землі. Він наголосив, що сьогодні Національна академія наук України міцно тримає свій фронт у боротьбі за Свободу і Незалежність разом з усією країною. «Від початку повномасштабної російської агресії Академія поставила на перше місце у своїй діяльності суттєве посилення наукового забезпечення вирішення важливих для країни проблем. Йдеться, насамперед, про участь науковців НАН України у забезпеченні потреб української армії, розробленні та впровадженні новітніх видів озброєнь, а також відповідну роботу патріотично-виховного змісту. Важливим є внесок наших науковців у забезпечення продовольчої безпеки держави, пошук шляхів подолання руйнівних наслідків злочинної російської агресії для навколишнього середовища», – розповів Анатолій Загородній.

Цього дня було заслухано три доповіді з найбільш актуальної проблематики.

Перша з них, з якою виступив перший віцепрезидент НАН України академік НАН України Володимир Горбулін, була присвячена внеску Академії у зміцнення безпеки і оборони нашої держави. Далі з доповіддю «Конституційне регулювання Української державності: стан і перспективи розвитку» виступив головний науковий співробітник Інституту історії України НАН України академік НАН України Володимир Шаповал.

Він зазначив, що перспективи конституційного розвитку України об'єктивно зумовлені її суспільно-політичним станом і відповідними потребами, які значною мірою визначаються політичною владою, її бажанням і здатністю провести реформування у цій царині. Ці перспективи пов'язані з вирішенням, зокрема, таких завдань. Науковець наголосив на необхідності визначення форми (форм) здійснення конституційного реформування і відповіді на питання, чи потрібна нова Конституція України, чи достатнім буде прийняття чинного Основного Закону в оновленій редакції.

Важливим, на думку Володимира Шаповала, є також питання щодо механізму конституційного реформування. Можна припустити, що такий механізм треба в удосконаленому вигляді запозичити з досвіду функціонування Конституційної комісії України 1994–1996 рр., співголовами якої були Президент України і Голова Верховної Ради України.

Конституційне реформування має слугувати усуненню недоречностей і хиб, які виявилися протягом дії Конституції України 1996 р. з її наступними змінами. Достатньо вказати на вади частини конституційних приписів, присвячених правам та свободам людини та громадянина, на суперечливість практики застосування процедур вето щодо законів, на недолугість чинної процедури імпичменту Президента України, на складність і невідповідність світовому досвіду порядків заміщення керівних посад у системі виконавчої влади.

Потрібно визначити, якими мають бути за формою і змістом конституційні положення щодо євроатлантичної інтеграції України; питання закріплення в Конституції України статусу ветеранів та інших осіб, безпосередньо залучених до відбиття російської агресії; конституційну регламентацію щодо місця, ролі і значення Збройних Сил України і Сил безпеки і оборони в цілому, а також регламентувати питання організації та функціонування державного механізму у період дії воєнного стану тощо. Конституційне реформування спричинить новелізацію тексту Основного Закону з урахуванням потреб розв'язання важливих зовнішньо- і внутрішньополітичних завдань.

Підсумовуючи, доповідач зауважив, що вибір форми комплексної ревізії Основного Закону перебуває у площині суспільно зваженої політичної доцільності. З одного боку, прийняття нової редакції Основного Закону може означати наголос на наступництві в нашій сучасній державності, на збереженні вже проголошених конституційних цінностей, на цілісності державної території, що існує з моменту набуття незалежності, тощо. У світі достатньо прикладів, коли Конституція була прийнята навіть у XVIII ст. або

XIX ст. і попри численні зміни та нові редакції за нею збережена первісна дата. З другого боку, прийняття нової Конституції в ідеалі має означати новий старт у суспільно-політичному розвитку країни і державному будівництві.

Загалом про Конституцію як суспільний договір треба говорити в контексті порядку її розроблення і прийняття – вважає науковець. Якості суспільного договору новій редакції або новому Основному Закону надаватиме відкритий характер процесу відповідного реформування на всіх його стадіях, створення можливостей реальної участі в цьому процесі активних громадян і громадських організацій, неманіпулятивна поведінка в ньому ключових суб'єктів влади і тих, хто цих суб'єктів має намір замінити.

В обговоренні доповіді виступив академік Олександр Копиленко. Він зупинився на проблемних моментах та недоліках діючої Конституції України. З третьою доповіддю «Інституційна спроможність України в умовах війни» виступила завідувач відділу політичних інститутів і процесів Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса член-кореспондент НАН України Галина Зеленько.

Вона представила результати трирічного дослідження відділу політичних інститутів та процесів.

Для аналізу інституційної спроможності держави було використано індекси SIGMA та Worldwide Governance Indicators, Fragile State Index тощо.

У своєму виступі Галина Зеленько зазначила, що індекси інституційної спроможності держави в Україні почали знижуватися ще до великої війни у 2021 р. Тоді як регрес за часи війни незначний, що у поєднанні з суспільною самоорганізацією пояснює чому Україна вистояла у перші роки війни. Доповідачка зупинилася на аналізі «пасток неспроможності». Вони, за висновком дослідниці, закладені в Україні на формально-інституційному рівні, а саме – телеологічний (орієнтовний) конституціоналізм передбачає ухвалення процесуальних законів, які б давали можливість виконувати норми Конституції.

Галина Зеленько виокремила такі основні «пастки неспроможності»: нормативно перевантажена Конституція (державна не в змозі забезпечити такий рівень соціальних гарантій); передумови для високого рівня політичного популізму, закладені в Конституції; недосформований механізм стримувань і противаг, що проявляється у дублюванні повноважень, подвійному підпорядкуванні (виконавча вертикаль); недієвий інститут політичної відповідальності; відсутність ряду нормативно-процесуальних законів, які б забезпечували виконання Конституції; інституційна неспроможність політичних партій; інституційна слабкість організацій громадянського суспільства

Підбиваючи підсумки науковиця зауважила, що інституційна спроможність держави під час великої війни забезпечена поєднанням адекватної реакції органів державної влади і суспільною мобілізацією, але для підтримки її належного стану важливою є створення ефективних інститутів суспільного залучення (кооптації), у протилежному випадку суспільна

мобілізація обернеться проти держави. Надважливою умовою інституційної спроможності держави є довіра громадян, здатність інституту гарантувати безпеку та реальна ефективність, здійснювана в межах Конституції. Важливими інструментами легітимації інституту президента під час воєнного стану є розробка політики національної безпеки, ведення зовнішньополітичної діяльності та гарантування дотримання Конституції. Для парламенту максимально важливими практиками є чітке і прозоре дотримання ним законотворчих процедур, формування уряду та здійснення парламентського контролю щодо нього, а також демонстрація депутатської доброчесності. Для легітимації уряду топ-інструментами є довіра до нього міжнародних партнерів, зрозуміла публічна комунікація та реалізація відповідальності Кабінету Міністрів України перед Верховною Радою. Для органів місцевого самоврядування дуже важливими є справедливе використання місцевих бюджетів, комунікація з територіальними громадами та ефективне вирішення місцевих питань/проблем.

Водночас важливо розуміти, що більш ретельна імплементація інструментів легітимації діючих інститутів не має замінювати необхідності вдосконалення законодавства, що регламентує інституційний дизайн політичної системи України, який конче потребує змін. Підготовка редизайну політичної системи країни категорично не має бути виключно справою політичних сил, а має активно відбуватися на рівні наукової та експертної дискусії під час дії правового режиму воєнного стану.

(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 29.08).

Відбувся круглий стіл «33 роки Незалежності України: здобутки та перспективи правотворення»

22 серпня 2024 року в Київському університеті права (КУП) НАН України відбувся круглий стіл «33 роки Незалежності України: здобутки та перспективи правотворення», присвячений Дню Незалежності України та Дню Державного прапора України. Зібрання відкрив ректор КУП НАН України професор Юрій Бошицький, який наголосив на нерозривності розвитку правової науки та політико-правової ситуації в суспільстві. Привітавши учасників круглого столу з прийдешніми національними святами, він нагадав, що українці можуть жити і працювати завдяки героїзмові своїх захисників. Потому присутні вшанували хвилиною мовчання всіх, хто загинув за Україну. Далі модератор заходу, проректор з наукової роботи КУП НАН України доктор юридичних наук, професор Іван Кайло окреслив проблемі питання правової науки, правотворчої діяльності та правозастосування.

Учасників круглого столу привітали народний депутат України, член Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності доктор педагогічних наук, професор Володимир Арешонков і заступник директора

Інституту держави і права ім.В.М.Корецького НАН України член-кореспондент НАПрН України Володимир Нагребельний.

Цікаві доповіді виголосили викладачі КУП НАН України:

старший викладач кафедри кримінального права та процесу, завідувач юридичної клініки «Фенікс» доктор філософії з права Микола Малій;

доцент кафедри кримінального права та процесу кандидат юридичних наук Іван Канфуї;

доцент кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін кандидат юридичних наук Іван Ващинець.

З актуальних тема виступили аспіранти університету Роман Сергієнко, Сергій Горовенко, Олексій Толкачов, Олександр Глущенко, Євген Чекарьов, Владислав Фірсов.

Професор кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін КУП НАН України доктор юридичних наук Руслан Чорнолуцький у підсумковому слові подякував учасникам заходу за змістовні доповіді, поділився власним досвідом правозастосування і побажав усім плідної праці задля України.

(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 23.08).

Про результати щорічного моніторингу щодо стану і настроїв українського суспільства

Директор Інституту соціології НАН України член-кореспондент НАН України Євген Головаха в інтерв'ю журналістам журналу «NV» розповів про результати щорічного моніторингу, котрий максимально широко заміряє стан і настрої українського суспільства. Моніторинг Інститут робить щороку і найдовше в країні – 30 років поспіль, не перериваючись навіть на рік початку великої війни.

Відомий вчений-соціолог розповів про те, як змінюється українське суспільство на третьому році війни, які його групи стають впливовими, чого люди бояться і як довго готові терпіти складнощі війни.

На початку розмови Євген Головаха зазначив, що суспільство стає обережнішим у своїх оцінках: «Навіть я, як соціолог, повинен думати перед тим, як говорити: як формулювати питання, як оприлюднити те, що може зашкодити країні. Люди теж починають думати, а можна щось говорити, чи треба в певній ситуації щось говорити. Наприклад, панічні настрої, їх намагаються не допускати, щоб не сприяти масовій паніці». Але при цьому люди не бояться висловлювати свої погляди стосовно інших сфер – політики, релігії, суспільства, більше, ніж боялись до війни. «У нас є з чим порівняти нинішні цифри. В листопаді 2021 року 47% респондентів вважали, що можуть вільно висловлювати свої погляди, 32% респондентів – що ні. В 2024 році ці цифри: 48% респондентів вважають, що можуть вільно висловлювати свою думку, 27% – що ні», – сказав соціолог.

Щодо тенденції зниження респондентами оцінок ефективності держави науковець зазначив: «До війни оцінку держави в Україні можна було б назвати суворо реалістичною. Однак в 2022 році ми могли констатувати ейфорію, вона росла особливо в період наших успіхів на фронтах, коли несподівано дуже високо в 53,7 % на травень 2022 року була оцінена ефективність держави. 2022 рік, я називаю періодом нереалістичного оптимізму і такого першого шокового ентузіазму. Тоді і з мобілізацією проблем не було, добровольці шикувалися у черги. Люди навіть економічну ситуацію в країні почали оцінювати вище, ніж в 2021 році, хоча вже тоді 30% економіки було зруйновано. Тож ці цифри були не про економіку, або державу, а про загальне національне піднесення. І дійсно це було піднесення, це було формування таке прискорене політичної нації. І це був рік, коли вони побачили, наскільки у світі повага до України піднялася і, відповідно, самоповага людей. А звідси всі оцінки стали більш оптимістичні. Уже 2023 рік, я б так сказав, це був рік поміркованого оптимізму. Оптимізм ще залишався. Оцінки держави були вищі, ніж у 2021, але вже це був такий поміркований оптимізм. А у 2024 році вони знову повертаються до суворого реалізму. 32,9% процентів опитаних вважають, що центральні органи влади не справляються зі своїми обов'язками, 42,8% - справляються лише частково, а тих, хто вважає, що держава справляється з своїми обов'язками лише 7%. Це дуже вже близько до цифр довоєнного 2021 року».

На питання, яким же є соціальний договір між державою і громадянином в таких умовах, вчений відповів виважено: «Я думаю цей договір і далі виглядає нормально, але є набагато більш реалістичним та прагматичним. Люди виставили оцінки державі, їх представники влади мають дуже ретельно вивчити і продумати. Люди не хочуть порушувати свій договір – «вам ми віддаємо можливість керувати країною, а ви маєте бути ефективні». Цей договір поки залишається. Інша справа, в нього вже включена критика і оце соціологи фіксують».

Журналістка видання поцікавилась динамікою відмінностей між регіонами і соціолог запевнив: «Ці відмінності не зростають. Ви розумієте? Вони в абсолютному значенні зростають, а у відносному – ні. Якщо, наприклад, падає кількість людей, які вірять у перемогу, то вони падають узгоджено паралельно по всіх регіонах. Принципові регіональні відмінності не відродилися і це дуже важливо. Тобто ми «склеїлися» як суспільство і об'єднують нас, передусім, такі фактори: перше місце – віра в краще майбутнє України – 53%. Друге місце, відчуття втрати нормального життя – 40%. Третє – патріотичні почуття – 38%, четверте – спільні труднощі життя – 35%, п'яте – національна ідея побудови незалежної держави – 35%. Це те, що об'єднує. А тепер дивіться, що раніше роз'єднувало – різна мова та різні політичні погляди. Зараз мову 24% респондентів вказали як ту, що об'єднує, політичні погляди об'єднують 6% респондентів. Тобто, ці фактори, які роз'єднували, вони зараз для об'єднання і роз'єднання вже такого значення не мають».

Щодо впливових соціальних груп в українському суспільстві соціолог підкреслив: «Найбільш впливовою групою в українському суспільстві респонденти називають підприємців – 55%, військових – 54%, робітників та фахівців – 51%, а ось мафію, яку в 2012 році українці називали найбільш впливовою, нині такою вважають лише 13% українців і це показує наскільки ми як суспільство змінилися. До речі лише 21% респондентів вважає політиків впливовими, а в 2021 році таких було 30%».

«В ідеологічному аспекті, – зазначив аналітик, – головна тенденція: українці, як і уся Європа, правішають. Порівняймо: 2012 рік. Знаєте, скільки в нас було націоналістів? – 2%. А націонал-демократів – 7% Комуністів з соціалістами – 20%, в нас переважали ліві. Лібералів було 1%. У 2021 році ситуація вже змінилася. Вже комуністів з соціалістами залишилось 13%, лібералів стало 3%, націоналістів - 3%, а націонал-демократів - 10%. Тобто вже разом правих стало 13 і лівих 13. А в 2024 році націонал-демократами себе вважають 26%, а націоналістів вже 18%, лібералів – 10%, а комуністів з соціалістами 2%. Ми бачимо чітке послідовне правішання українців, зрозуміло викликане війною, до того Майданом, але в цілому це вкладається в загальноєвропейські процеси».

Вчений підкреслив, що українці добре відчують екзистенційну загрозу: «Ми питали, чого зараз люди з вашого оточення побоюються більше всього? Небезпеки, пов'язані з війною – 82%. Тобто це головний страх. На другому тільки місце зростання цін – 59%, 45% респондентів бояться не виплат зарплат та пенсій. Примітно, що 32% українців бояться голоду, а в 2021 році таких було 33%, війна на цей страх не впливає, він скоріше за все сягає культурного досвіду Голодомору. Проте важлива для мене цифра, що 51% українців боїться розпаду держави Україна в 2021 році таких було лише 21%, тож цей страх актуальний і він теж про цінність держави. Цікаво, що знижується і страх перед чужинцями. Напливу біженців, мігрантів та переселенців боялося 14% українців, а зараз усього 6 %».

На питання «Чи готові люди в Україні й далі терпіти складнощі війни?» Євген Головаха відповів: «Ми задавали це питання в перший рік війни у грудні 2022 року, тоді терпіти, скільки треба були готові 69% українців. Я казав – бачите, наскільки у нас міцна психологія, яка стійкість, яка впертість. Скільки завгодно. Тобто хоч 100 років. А зараз на це питання позитивно відповіли тільки 43%. Тобто вже ми не маємо абсолютної більшості, ми не розраховані на скільки завгодно війни, і про це треба думати, треба бачити конкретний термін її закінчення. Я думаю, що це має розуміти влада. А от терпіти, але обмежений час в Україні готові 26% респондентів, тобто ті ж самі 69% готові терпіти. Але вже не скільки завгодно, для них важливо бачити горизонт війни. Мені здається, що це дуже важливі дані для розуміння того, що треба підтримувати дух. Треба людям пояснити. Треба більше говорити, що ми не залишимо їх назавжди в ситуації війни. Взагалі не готові терпіти в грудні 2022 року були 5% респондентів, а зараз вже 14%. Тож 9% увірвався терпець, це немало, але не принципово. Але з'явилася велика група

невизначеності –17% опитаних важко відповісти на це питання, як і щодо строків закінчення війни (60% респондентів обрали варіант “важко сказати”)).

На запитання журналістки видання: «Як загалом можна було б охарактеризувати портрет суспільства третього року війни?» соціолог резюмував: «Суворий реалізм. Тобто українці вже не вірять, що війну можна закінчити швидко. Залишається цінність України як власної незалежної держави, мовно-культурний фактор – це вже визначальний фактор для того, що буде відбуватися в культурному житті українського суспільства – 80% опитаних поза фактом – спілкуються вони російською чи українською – прагнуть бачити в Україні єдину офіційну державну мову – українську, мовно-культурна українська домінанта в суспільстві сформувалась, але при цьому це суспільство толерантне до інших культур. Це суспільство, яке більш критично ставиться до влади і політичної ситуації, ніж це було на початку війни. Це дуже стійке суспільство, хоча треба звернути увагу на те, що в суспільстві все-таки з’являється певний сегмент людей, які знаходяться у стані невизначеності. І від того, в який бік будуть схилитися їх уявлення і емоції, буде багато що залежати. Важливі і об’єктивні події, але дуже важливо, яким буде цей діалог з невизначеними представниками суспільства. Це, насамперед, залежить від влади і від представників еліти, від публічних спікерів і, звичайно, від медіа».

(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 06.08).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Науковці Академії вивчають кліматичні зміни в полярних регіонах та їхні глобальні наслідки

Проблема зміни клімату щороку стає все більш помітною поміж інших глобальних проблем сучасності. Ці зміни вже відчувають мільярди людей на планеті, а вчені постійно фіксують нові кліматичні рекорди. Літо 2024 року стало свідком надзвичайно високих температур як в Україні та у всьому світі: починаючи з червня 2023 і до цього часу кожен місяць був рекордно спекотним, перевищуючи доіндустріальні температури більше ніж на 1,5°C [1]. Таке підвищення температури є безпрецедентним. До цих рекордів можна додати ще кілька, які були зафіксовані Copernicus Climate Change Service (C3S) [2]:

Середня глобальна температура поверхні моря у березні 2024 року діапазоні 60°S–60°N досягла 21,07°C що є найвищим показником за весь час спостережень.

Цей рекорд став продовженням серії з десяти місяців поспіль, коли фіксувалися рекордно високі температури поверхні океану.

Середня температура в Європі за березень 2024 року була на 2,12°C вище середнього показника за період 1991–2020 років для березня, що робить цей

місяць другим найтеплішим березнем за всю історію спостережень на континенті, лише на $0,02^{\circ}\text{C}$ прохолоднішим за березень 2014 року.

Об'єм морського льоду в Антарктиді продовжує скорочуватися, і в березні 2024 року він був на 20% нижче за середній рівень, що стало шостим найнижчим показником за всю історію супутникових спостережень.

Полярні регіони також потерпають від змін, що викликає наслідки у глобальній кліматичній системі. Танення льодовикового покриву Гренландії та Антарктиди сприяє підвищенню рівня моря. Це створює ризики для прибережних регіонів по всьому світу. Останні дослідження [3] демонструють, що льодовики тануть швидше, аніж передбачалося раніше.

Наприклад, це стосується льодовика Твейтса («льодовик Судного дня»). Він має розмір з Великою Британією, а його внесок в підвищення глобального рівня моря становить приблизно 4%. Потепління океану, яке розтоплює льодовик знизу, зменшує його стабільність. Якщо льодовик повністю розтане, це підвищить рівень моря на 65 см, а його руйнування може спричинити обвал сусідніх льодовиків, що додасть ще 3 метри до рівня моря. Вчені попереджають, що зараз ми вже наближаємося до критичної точки, і підвищення температури на $1,5-2^{\circ}\text{C}$ може запустити цей процес [3]. Підвищення температур, танення льодовиків і збільшення екстремальних погодних явищ загрожують стабільності нашої планети та життя на ній. Тому дуже важливим є розуміння різноманітних процесів, які відбуваються в атмосфері, океані та кріосфері, а також адаптація і захист прибережних зон від майбутніх змін.

Арктика і Антарктика відіграють ключову роль у глобальній океанічній циркуляції та у кліматичній системі, проте, на даний момент все ще існують значні прогалини в знаннях про вплив їхніх процесів на різних масштабах і те, як вони змінюються з кліматичними змінами. Це перешкоджає зусиллям щодо стримування наслідків зміни клімату, які вже спостерігаються не лише в полярних регіонах, а й у Європі та в усьому світі. Без належного розуміння того, як полярні регіони зазнають впливу кліматичних змін, знайти вдалі рішення цієї проблеми буде неможливо. Проект, в якому беруть участь науковці Інституту проблем математичних машин і систем НАН України PolarRES (ГОРИЗОНТ 2020) допомагає краще зрозуміти, як атмосфера, океани та морський лід взаємодіють у полярних регіонах Арктики та Антарктики.

У дослідницькому консорціумі працюють науковці з 30 наукових організацій з різних країн Європи і світу: Великобританії, Нідерландів, Фінляндії, Норвегії, Німеччини, Китаю та інших країн. Вчені вивчають важливі фізичні та хімічні процеси, щоб пояснити, як зміни в полярних регіонах впливають на інші частини планети. Також вивчається, як зміни клімату в полярних регіонах вплинуть на інші регіони через різні екологічні системи, танення вічної мерзлоти та продуктивність морських екосистем.

Для досягнення цієї мети науковці використовують нові кліматичні сценарії, щоб передбачити, як зміни клімату вплинуть на полярні регіони та людей, що там живуть. Ці сценарії враховують основні кліматичні фактори,

щоб краще зрозуміти зміни клімату в Арктиці та Антарктиці та ризики, які вони несуть для полярного середовища. Один з сценаріїв, який досліджується вченими НАН України в проєкті є сценарій вивільнення радіонуклідів океан які випали на льодовики навколо архіпелагу Нова Земля в Карському морі під час ядерних випробувань між 1957–1963 роками при таненні льодовиків. Це може загрожувати здоров'ю людей та довкіллю. Крім того, може відбуватися радіоактивне витікання з інших джерел, таких як затоплені радіоактивні відходи, реактори та підводні човни [4].

Специфікою цього проєкту є поєднання моделювання із високою роздільною здатністю різноманітних процесів, що спричиняють зміни в полярних регіонах, із регіональними даними необхідне для прийняття обґрунтованих рішень щодо майбутньої адаптації та пом'якшення цих змін та наслідків.

В рамках проєкту науковці Академії моделюють формування та рух донних холодних водних мас під двома найбільшими шельфовими льодовиками Антрактиди: льодовиком Ронне-Фільхнера у морі Ведделла та льодовиком Росса у морі Росса [5]. Динаміка водних мас та перенос пасивних домішок аналізується в рамках лагранжового підходу, що покращує розуміння чутливості динаміки донних водних мас та транспорту радіонуклідів до умов кліматичних змін, і відповідних змін у взаємодії льодового покриву й океану [5, 6]. Для більш точного розуміння енергетики процесів танення льоду і оцінки перемішування вод під кригою враховуються вплив внутрішніх хвиль, які можуть суттєво впливати на цей процес [7]. Окрім моделювання і спостережень, можливість вивчати зміни клімату дає така форма наукових досліджень, як громадянська наука, тобто коли непрофесійні учасники, звичайні люди, беруть участь у зборі, аналізі даних або навіть у розробці наукових проєктів. В рамках проєкту PolarRES ініціатива громадянської науки «Полярна Панорама» представляє собою інтерактивну виставку особистих вражень людей стосовно вразливості та захисту полярних регіонів. Вона має на меті зібрати та відобразити спостереження та думки різних людей, які відвідали або працювали в Арктиці чи Антарктиці, через різні медіа-формати: зображення, відео, аудіозаписи, малюнки або письмові описання.

(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 19.08).

Науковці Академії запропонували механізм балансування енергосистеми країни на основі участі споживачів у добровільному обмеженні електроспоживання та впровадженні мікромереж.

Науковці Інституту електродинаміки НАН України разом із фахівцями в галузі електроенергетики запропонували механізм балансування енергосистеми країни на основі участі споживачів у добровільному обмеженні електроспоживання, а також використання мікромереж для підвищення ефективності використання електричної енергії.

Пропозиції та напрями розв'язання актуальних задач подолання дефіциту в енергосистемі України та забезпечення живлення споживачів в умовах відключень електричної енергії було обговорено під час заходу Energy Freedom by Energy Club – платформи для дискусій професіоналів в галузі енергетики, представників урядових структур, органів центральної влади, народних депутатів, представників компаній-членів Energy Club та провідних галузевих експертів.

У презентації заступника директора з наукової роботи Інституту електродинаміки НАН України доктора технічних наук, професора Ігоря Блінова показані напрями застосування та вимоги сучасних міжнародних стандартів до мікромереж (micro grid), представлені результати оцінювання ефективності використання планування оптимального графіку роботи мікромереж, що отримані під час реалізації міжнародного гранту на проект «ОММ-Ukraine: Optimised Microgrid Management in Ukraine» в межах програми Innovate Ukraine, яка реалізується, британським інноваційним агентством «Інноваційна Україна – підтримка енергетичного відновлення України».

Спільна стаття науковців Академії та фахівців галузі «Солідарне самообмеження електроспоживання – ефективний механізм балансування», яка розкриває суть та основні етапи реалізації пропозицій опублікована в інформаційно-аналітичному журналі «Енергобізнес» (№ 25–26, 15.07.2024). *(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 08.08).*

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

Національну академію наук України відвідала делегація Національної академії наук США 7 серпня 2024 року

Національну академію наук України відвідала делегація Національної академії наук США. У її складі були виконавчий директор Відділу політики та глобальних справ Вон Турекян, керівник підрозділу з питань глобального сталого розвитку цього Відділу Франклін Карреро-Мартінес, запрошена наукова співробітниця Центру наукової дипломатії Американської асоціації сприяння розвитку науки Кеті Кемпбелл, експертка з наукової політики Відділу політики та глобальних справ Юлія Безвершенко.

Національну академію наук України на зустрічі представляли її Президент академік НАН України Анатолій Загородній, академік-секретар Відділення загальної біології НАН України, директор Державної установи «Інститут еволюційної екології НАН України» академік НАН України Володимир Радченко, президент Національної академії медичних наук України академік НАН і НАМН України Віталій Цимбалюк, директор Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова Національної академії наук України» член-кореспондент НАН України Володимир Устименко, перший заступник головного ученого

секретаря член-кореспондент НАН України Володимир Ємельянов, начальник Відділу міжнародних зв'язків НАН України кандидат історичних наук Анатолій Мирончук, голова Ради молодих вчених НАН України, провідний науковий співробітник Державної установи «Інститут геохімії навколишнього середовища НАН України» доктор наук з державного управління Валерія Ковач, старший науковий співробітник Сектору зведеного планування Науково-організаційного відділу Президії НАН України кандидат фізико-математичних наук Сергій Лев.

На початку зустрічі Президент НАН України академік Анатолій Загородній ознайомив гостей з поточними справами установ Академії, викликами та проблемами, з якими стикаються науковці під час війни. Він висловив вдячність Національній академії наук США за всебічну підтримку, спрямовану на розвиток української науки, а також окремо відзначив діяльність фонду Simon Foundation, який виділив майже 4,5 мільйона доларів на допомогу українським дослідникам.

Академік НАН України Володимир Радченко зазначив, що Україна стикається з серйозними екологічними проблемами та викликами для біорізноманіття, що, своєю чергою, може стати причиною занепаду екосистеми, зокрема акцентував увагу на катастрофі на Каховському водосховищі, де постраждали унікальні види флори й фауни через навмисні дії та забруднення.

Академік НАН і НАМН України Віталій Цимбалюк розповів про зусилля науковців Національної академії медичних наук для лікування та реабілітації важкопоранених військовослужбовців. Він наголосив на важливості підтримки здоров'я захисників та навів приклади успішного порятунку життя бійців.

Член-кореспондент НАН України Володимир Устименко розповів про те, які труднощі соціогуманітарного аспекту доводиться долати українським науковцям. Він підкреслив важливість розробки інноваційних систем, які сприятимуть ефективному вирішенню цих проблем, а також згадав приклад Польщі, де уряд виділив допомогу для переміщених вчених, дозволивши їм відновити наукову діяльність та продовжити свій науковий шлях.

Вон Турекян поінформував присутніх, що в рамках нової ініціативи Національна академія наук США започаткувала Фонд науки та інновацій для України з метою надання короткострокової підтримки українській дослідницькій спільноті та створення інноваційної екосистеми, що буде сприяти розвитку національної безпеки, економічному відновленню та інвестиціям. Він відзначив, що ця система має на меті забезпечити не лише потік талантів і досвід для фундаментальних досліджень, але й зміцнення зв'язків з американською та світовою науково-технічною спільнотою, вплив якої не обмежуватиметься лише науковою галуззю, але й інноваціями з економічним та соціальним розвитком країни. Вон Турекян додав що цей крок є кроком до побудови стійкого майбутнього для розвитку української науки та інновацій.

Наостанок академік НАН України Анатолій Загородній подякував учасникам за корисну дискусію та висловив сподівання на подальше зміцнення співпраці між українською та американською науковою спільнотою.

(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 12.08).

Науковиці Академії долучилися до Світового тижня води у Швеції 25–28 серпня 2024 року в Стокгольмі (Швеція) у змішаному форматі (офлайн і онлайн) тривав щорічний міжнародний форум «Світовий тиждень води», до якого долучилося близько 15 тисяч учасників. Одна з панелей форуму мала назву «Зруйноване Каховське водосховище в Україні – виклики для руху вперед» (модератор – старший викладач факультету міського й сільського розвитку Шведського університету аграрних наук доктор філософії з економіки Браян Кунс). У її роботі взяли участь науковиці Національної академії наук України – директорка Інституту морської біології НАН України (Одеса) член-кореспондент НАН України Галина Мінічева та провідний науковий співробітник відділу геоботаніки та екології Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (Київ) доктор біологічних наук Анна Куземко. До панелі долучилися також завідувач кафедри екології Національного університету «Києво-Могилянська академія» кандидат біологічних наук, доцент Віктор Карамушка і начальниця відділу екологічного супроводу реалізації проєктів ПрАТ «Укргідроенерго» кандидат географічних наук Оксана Гуляєва. Учасники представили результати досліджень щодо стану та ступеню пошкодження прісноводних, морських і наземних екосистем, пов'язаних із руйнуванням греблі Каховського водосховища. А також обговорили проблеми відновлення після цієї катастрофи, з огляду на міжнародний досвід реабілітації екосистем, постраждалих від гребель, і можливі напрями співпраці міжнародного співтовариства з Україною після війни – задля відновлення пошкоджених екосистем.

(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 02.09).

Наукові видання НАН України

Вийшло друком двомовне українсько-англійське наукове видання «Катастрофа Каховського водосховища: свідчать супутникові знімки»

Науковці Державної установи «Науковий центр аерокосмічних досліджень Землі Інституту геологічних наук НАН України» підготували й видали двомовне українсько-англійське наукове видання «Катастрофа Каховського водосховища: свідчать супутникові знімки» (за загальною редакцією члена-кореспондента НАН України Михайла Попова).

У виданні в систематизованому вигляді містяться результати дистанційного вивчення Каховської катастрофи з аналізом її наслідків на

основі матеріалів оптичної і радарної зйомки з космічних апаратів Sentinel, Landsat та MODIS. Виклад супроводжується понад 50-ма супутниковими знімками та інформаційними продуктами на їх основі, а також картами.

Базовий матеріал структурований у 4 розділи.

Розділ 1 містить історико-геоекологічний опис південного регіону України. Стисло розглядаються історія заселення і освоєння території Придніпров'я, обставини побудови гідроелектростанції на р. Дніпро у районі м. Каховка і створення водосховища. Описується геологічна будова території долини Дніпра.

У розділі 2 представлена хронологія подій з терористичного руйнування Каховської ГЕС російськими військами, продемонстровано наслідки затоплення населених пунктів та інфраструктури, надано оцінки впливу затоплення на природоохоронні території нижнього Дніпра, стан вод Дніпровсько-Бузького лиману та акваторії Чорного моря. Також показано стан сільськогосподарських угідь у межах областей, що постраждали від затоплення.

Розділ 3 присвячений питанням динаміки осушення Каховського водосховища внаслідок підриву дамби. Описана методика оцінювання за даними космічної зйомки динаміки найбільш важливих фізичних параметрів, що характеризують процес осушення водосховища, а саме – температури і вегетаційного індексу.

У розділі 4 обговорюються альтернативні варіанти можливого майбутнього Каховської ГЕС. Наводяться як позитивні, так і негативні наслідки відновлення гідроелектростанції і водосховища.

Видання буде корисне екологам, геологам, географам та іншим фахівцям, діяльність яких пов'язана із захистом довкілля, вивченням регіональних змін у навколишньому середовищі та оцінюванням їх наслідків.

Бібліографічний опис видання

«Катастрофа Каховського водосховища: свідчать супутникові знімки» / За заг. ред. члена-кореспондента НАН України М. Попова. - Київ: ТОВ «Українська Картографічна Група», 2024. - 90 с.

(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 08.08).

Науковиця Академії написала монографію «Українсько-російське пограниччя у просторі конфлікту ідентичностей в історії та сучасності»

Оприлюднено наукову монографію завідувачки відділу історичної регіоналістики Інституту історії України НАН України члена-кореспондента НАН України Ярослави Верменич «Українсько-російське пограниччя у просторі конфлікту ідентичностей в історії та сучасності»(за редакцією директора цього Інституту, академіка-секретаря Відділення історії, філософії та права НАН України академіка НАН України Валерія Смолія), підготовлену в межах бюджетної програми «Підтримка розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень» (КПКВК 6541230). Книгу присвячено кризовим

вимірам ідентифікаційних стратегій розвитку пограничних соціумів і з'ясуванню чинників виникнення контрверсійних моделей історичної пам'яті на порубіжжі.

У монографії наголошено, що активізація міжцивілізаційних конфліктів докорінно змінює уявлення про глобальний і локальний простори, різко послаблює значення вертикальних ієрархій і водночас збільшує потенціал горизонтальних просторових взаємодій. У глобальному суспільстві, де звужуються простір і час, зникають кордони, взаємозалежність людей суттєво посилюється. Хоча глобалізація і покликана об'єднувати народи і цивілізації, але вона може призводити до виникнення зворотної ситуації, за якої інтеграційні процеси спричиняють антагонізм і суперництво. Коли суперництво загострюється і переходить у формат «зіткнення цивілізацій», спрацьовує аксіологічна парадигма конфлікту у вигляді моделі несумісності та протистояння цінностей. У новому світовому порядку лінії «культурних розломів» – меж між цивілізаціями – стають тими межами, вздовж яких і можуть виникати основні конфлікти.

Цивілізаційну динаміку розвитку суспільних систем зумовлює геопросторова матриця, яка формує культурну ідентичність і окреслює структуру генотипу цивілізаційного утворення, конструює суспільний метанаратив, що консолідує соціальних суб'єктів у системну єдність. Ідентичність цивілізації ґрунтується на властивій тільки їй системі цінностей, що їх вона генерує та репрезентує для досягнення відповідного ефекту чи впливу. Це своєрідна аналітична «лінза», крізь яку найкраще проглядаються як консолідаційні, так і конфліктні практики в історичному розвитку держав. Глобальна турбулентність суттєво актуалізує наратив «конфлікту цивілізацій», основою якого є осмислення динаміки світоглядних протистоянь у ракурсі ціннісно-історичних відмінностей, стратегій конфронтації інтересів і принципів, практик боротьби за території та ресурси. Регіонально-просторові суперечки та ментальні «зсуви» кордонів глобального й локального буття, які дезорієнтують людину в просторі, призводять до втрати орієнтирів, пов'язаних із традиційними нормами і цінностями, додають потужний ідентифікаційний компонент до наративу «конфлікту цивілізацій».

Проблема цивілізаційної ідентифікації для України є смисложиттєвою, вона пов'язана з усім досвідом історичної пам'яті й зумовлює глобалізаційні стратегії подальшого розвитку. Соціокультурна еволюція на українських теренах ніколи не відбувалася безболісно, оскільки в ній завжди взаємодіяли протилежно спрямовані процеси диференціації та інтеграції, регіональні ідентичності накладалися на національну, контрастували або поєднувалися з нею. Конфліктність ідентичностей посилювала стереотипізація «образу ворога» у процесі конструювання ментальних кордонів, коли позитивні колективні автостереотипи «своїх» протиставлялися негативним гетеростереотипам «чужих». На жаль, недостатньо усвідомлювався історичний досвід розв'язання геополітичних та ідентифікаційних проблем, який наочно демонструє, що територіально-просторові ідентичності завжди

виконують роль маркера лояльності, а будь-які загрози втрати відчуття соціальної захищеності проявляються в обстоюванні власних пріоритетів. Незасвоєні уроки історії здатні спричинити серйозні проблеми для розвитку суспільств. Це варто розуміти сьогодні, адже сучасні реалії не залишають сумнівів у наявності такої геополітичної ситуації, за якої основною формою міжнародної взаємодії буде міжцивілізаційний конфлікт, а практично всі кризи та небезпеки в сучасному геопросторі стануть транскордонними.

Реалії життя свідчать про різке загострення конфліктності у відносинах між країнами, посилення впливу культурно-етнічних суперечностей і пов'язаних із ними геополітичних, національних і регіональних проблем на усталені безпекові детермінанти. Загальна глобально-регіональна динаміка, без перебільшення, постає в координатах конфліктологічної парадигми, плинна сучасність переосмислюється та перевизначається в її контексті. Глобалізація не усуває минулих суперечок між державами, а, навпаки, поглиблює їх, нашаровуючи нові регіональні й локальні конфлікти на наявні глобальні кризи. Навряд чи у найближчому майбутньому можна сподіватися на зменшення українсько-російської конфліктної динаміки, віднайдення взаємоприйнятних рішень, які задовольнили би кожному зі сторін, розв'язання проблеми «конфлікту ідентичностей» та нейтралізацію кризової ситуації.

Осмилення кризових вимірів ідентифікаційних стратегій розвитку пограничних соціумів і з'ясування чинників виникнення контроверсійних моделей історичної пам'яті на українсько-російському порубіжжі спонукало авторку продовжити дослідження, розпочате у монографії «Українсько-російське пограниччя: історичний досвід та сучасні виклики регіонального розвитку», написаній під безпосереднім враженням від сучасних подій, далеких від логічного завершення. Попередня праця науковиці висвітлювала основні віхи історичної динаміки регіонально-просторового розвитку на українсько-російському пограниччі та специфіку ідентифікаційних і соціокультурних трансформацій у порубіжному просторі. Застосувавши теоретичні концепції регіоналістики та методологічних засад «перехресної» історії, член-кореспондент НАН України Ярослава Верменич спробувала розглянути джерела політичної та соціогуманітарної кризи в українсько-російських відносинах, причини й наслідки зовнішніх і внутрішніх викликів, які постали перед українською спільнотою. Наголос учена зробила на репрезентації різних систем цінностей і стереотипів на пограниччі, регіональних ментальностей та ідентичностей, соціально-політичних розмежувань і конфліктів інтересів.

Процес написання монографії актуалізував не менш резонансні запитання: чи усвідомлюємо ми певною мірою геокультурні та ментальні підґрунтя внутрішніх протиріч – основу ризиків для існування держави та викликів, перед якими ми стоїмо сьогодні? Чи розуміємо, що конфлікти ідентичностей здатні неабияк загрожувати національній безпеці країни? Пошук відповідей на ці запитання потребує осмилення ситуації на українсько-російському пограниччі саме у геоконфліктологічному ракурсі, за

допомогою концепту «конфлікт ідентичностей». Конфліктна динаміка на цій території має свої історичні джерела, які досі гальмують формування спільного європейського простору. Акцентування уваги на просторових детермінантах виникнення конфліктів ідентичностей у межових ареалах дасть змогу з'ясувати причини і наслідки деструктивного впливу регіональних суперечностей на соціокультурну цілісність українського суспільства; осмислити чинники, що призвели до екзистенційного українсько-російського стратегічного протистояння, яке нині набуло вигляду збройної агресії; усвідомити значення культурно-ментального кордону як символічного маркера порубіжного буття.

Авторка сподівається, що ознайомлення з цією працею спонукає читачів замислитися, чи мав рацію Зигмунт Бауман: він вважав, що проблема, яка непокоїть більшість сучасників, полягає не так у тому, як знайти ідентичність і змусити оточення визнати її, як у тому, котру ідентичність обрати і як вчасно зробити інший вибір, якщо раніше обрана ідентичність втратила цінність або позбулася своїх кон'юнктурних переваг і спокусливих рис. Ця проблема дійсно багатовимірною, проте сучасні реалії демонструють непомильність його думки. Суспільство, ідентичність якого уражена невизначеністю, неспроможне протистояти деструктивним зовнішнім впливам. Вибір ідентичності особливо актуалізується під час криз, змін, конфліктів, війн, у ситуаціях, коли потрібно об'єднати традиційні регіональні ідентичності за допомогою нової – консолідаційної – та створити нове консолідаційне співтовариство: націю-державу.

Нині українському суспільству слід усвідомити, що конструювання ідентичностей – складний і тривалий когнітивний процес, в якому задіяна величезна кількість людей. Забезпечити односпрямованість зусиль тут неможливо. Але цілком реально репрезентувати об'єднавчий потенціал, який базуватиметься не на минулих травмах, а на розумінні серйозності ідентифікаційних викликів часу та колективної відповідальності соціуму. Лише з його допомогою можливо уникати тенденцій «війн» у дебатах про ідентичність, які здатні провокувати регіональні конфлікти. На думку Сергія Плохія, українська культура завжди існувала в одному просторі з іншими культурами й від початку мусила шукати *modus vivendi* (спосіб (спів)існування) з «іншими». Здатність українського суспільства долати зовнішні та внутрішні кордони й узгоджувати створені ними ідентичності є головною особливістю історії України.

У суспільствах, що послуговуються здоровим прагматизмом, політика владних структур спрямована на утвердження «багатошарової» ідентичності, яка має відповідати викликам часу і бути максимально гнучкою. Стратегічний акцент робиться на здатності національних і регіональних ідентичностей сполучатися з європейськими ідентифікаційними моделями, адже саме таким «багатовимірним» ідентичностям належить майбутнє. Можливо, сучасні концептуальні підходи (пере)осмислення українського минулого крізь призму парадигми «мультифронтиру» стануть орієнтирами для обрання дієвих

стратегій конструювання консолідаційної ідентичності й формування європейської свідомості. В умовах мультикультурної фронтирності українцям неодноразово доводилося покладатися на власні сили і демонструвати приклади соціальної згуртованості навколо ідеї багатомовної та мультикультурної нації. Ця ідея, виплекана уроками, що їх Україна винесла з важкої й часто трагічної історії внутрішніх поділів, спирається на традиції співіснування різних мов, культур і релігій упродовж століть. Утім, феномен українського суспільства полягає в тому, що воно здатне дивувати, кидати виклик і самому собі, й світові, переосмислюючи власну історію в такий спосіб, який забезпечує розбудову країни та репрезентує її майбутнє у мейнстрімі європейської цивілізації.

Бібліографічний опис видання

Верменич Я. В. Українсько-російське пограниччя у просторі конфлікту ідентичностей в історії та сучасності / Відповідальний редактор В. А. Смолій. – К.: Інститут історії України НАН України, 2024. – 331 с.
(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 06.08).

До уваги держслужбовця

А. Шумілова, мол. наук. співроб. НБУВ
П. Штих, наук. співроб. НБУВ

Гендерний аспект у контексті державної політики *Джерела до бібліографії (1992–2023 рр.)*

«Ми не знаємо, ким ми можемо бути,
ми лише знаємо, хто ми є».
Вільям Шекспір

Сучасна свідомість перебуває під сильним тиском інтернету. Її не порівняти зі свідомістю людини, яка відкриває для себе світ і збагачує широту своїх поглядів, читаючи художню літературу, опрацьовуючи науково-популярні праці. Трансформаційні потрясіння зумовили потребу осмислити роль і місце людини в суспільстві, її права на свободу та рівність. У цьому контексті входить у наше життя поняття «гендер», тобто рід, стать у його соціальному та культурному вимірі. Соціальна стать (гендер) та культура конкретного суспільства на певний історичний проміжок часу формує те середовище, у якому живе людина.

Традиційно-патріархатні гендерні стереотипи, які іноді злегка завуальовані поверхневим егалітаризмом, іноді відверті, повсякчасно тиснуть на людей, змушуючи приймати не ту модель поведінки, яка відповідає їхнім внутрішнім нахилам, а ту, що панує в повсякденній свідомості, яка «не відповідає статі».

Гендерні дослідження зафіксували наявність конфлікту між статями у всіх сферах буття: у науці, культурі, політиці, економіці. Завдання гендерних досліджень – знайти оптимальну модель взаємовідносин статей у суспільстві. Відмінності не повинні негативно впливати на умови життя як жінок, так і чоловіків, а також бути причиною їхньої дискримінації. Пошук такої моделі продовжується до теперішнього часу. Основне завдання полягає в характеристиці стану гендерного паритету в системі державного управління.

Гендерний напрям виник у руслі фемінізму, але відрізняється предметом, цілями, тактикою. Об'єктом критики стають не чоловіки взагалі, а реальні державні структури влади й управління, патріархатно орієнтовані культурні норми та порядки. Домінування на високих управлінських посадах чоловіків у ХХ ст. на початку ХХІ ст. призвело до того, що тепер забезпечення гендерної рівності є питанням багатьох наукових праць.

Дослідження в цьому напрямі мають міждисциплінарний характер і ведуться з урахуванням філософії, історії, соціології, психології, етнології, лінгвістики тощо. З'ясовано, що частка жінок серед докторів наук значно менша, ніж серед дослідників і кандидатів наук, що негативно впливає на досягнення гендерного паритету в керівництві науковими колективами та прийнятті управлінських рішень у науці. Збільшення частки дослідників-жінок є наслідком погіршення фінансового забезпечення науки, зниження престижності наукової праці, впливу з науки дослідників-чоловіків.

Спроби знайти пояснення нерівноправного стану жінок призвели до розрізнення біологічної статі (англ. – sex) та соціальної ролі, яка з ним пов'язана (англ. – gender). У гносеологічному плані поняття «гендер» походить від грецького слова «генос» – походження, матеріальний носій спадковості, що народжується. Воно підкреслює, що чоловічі та жіночі ролі, їхнє призначення у суспільстві конструюються та визначаються соціально. Гендер, як набір поведінкових і особистісних якостей, проявляється ситуативно, незалежно від статі.

Вибір європейського шляху розвитку та прагнення України вступити в НАТО передбачають обов'язковою умовою проведення серйозних гендерних перетворень в українському соціумі, спрямованих на вирівнювання соціальних, кар'єрних, статусних можливостей для жінок і чоловіків. Відзначається, що цей процес найефективніше відбувався та продовжує відбуватися в українській армії.

Видання, представлені до вашої уваги, дають можливість ознайомитися з різноманітними підходами до вивчення вузлових проблем питань з гендерної історії, показують не тільки інформативний потенціал, але й обмеження різного типу історичних джерел, відкривають досі незнані сторінки минулого. Автори також пропонують інноваційні підходи до проблеми розвитку гендерної компетентності учнівської молоді. Навчальні посібники допоможуть відповісти на питання, чому гендерні стереотипи стають на заваді освітньому, професійному, громадянському розвитку особистості.

Бібліографічний опис видань здійснено мовою оригіналу. Матеріал згруповано за розділами, у межах розділу – за хронологією та алфавітом. Подано шифри зберігання в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (*Шифр НБУВ*) та відділу науково-бібліографічної інформації (*Шифр ВНБІ*).

Навчальні посібники, конспекти лекцій, робочі програми

1. Гендерний аналіз : корот. посіб. / Програма рівних можливостей ПРООН. – Київ : [б. в., б. р.]. – 12 с.

Шифр НБУВ: ООН/692

2. Нієманіс А. Впровадження гендерних підходів : практич. посіб. / Астріда Нієманіс ; пер. з англ. М. Корчинська. – Київ : К.І.С., [б. р.]. – 142 с.

Шифр НБУВ: ООН/691

3. Лавріненко Н. Гендерні дослідження в соціології : програма лекційного курсу / Наталія Лавріненко ; Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т соціології НАН України. – Київ, 1998. – 24 с. – Библиогр.: с. 20–23.

Шифр НБУВ: Р85363

4. Учебно-методические материалы. Авторские разработки программ по гендерному образованию / сост. О. А. Воронина [и др.] ; Моск. центр гендер. исслед., Моск. высш. шк. соц. и эконом. наук. – М. : МЦГИ ; МВШСЭН, 2000. – 173 с.

Шифр НБУВ: Ва611177

5. Чернова И. И. Основы гендерных знаний : учеб. пособие / Ирина Ивановна Чернова ; Волго-Вятская акад. гос. службы. – Нижний Новгород, 2000. – 114 с. – Библиогр.: с. 109–112.

Шифр НБУВ: Ва627694

6. Введение в гендерные исследования : учеб. пособие. – Харьков : ХЦГИ ; СПб. : Алетейя, 2001. – (Гендерные исследования).

Ч. 1 / Е. Гапова [и др.] ; под ред. И. Жеребкиной. – 2001. – 707 с.

Шифр НБУВ: В355306/1

7. Гендерна освіта в вузі : у 2 ч. / Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка ; Лаб. гендер. дослідж. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001.

Ч. 1 : Спецкурси : навч.-метод. посіб. для викл. соц.-гуманіт. дисциплін та студ. вищ. навч. закл. / Л. О. Бут, О. А. Луценко. – 106 с.

Ч. 2 : Гендерна педагогіка : навч.-метод. посіб. для студ. пед. спец. вищ. навч. закл. / Л. О. Булатова. – 66 с.

Шифр НБУВ: В344434/Ч. 1, 2

8. Гендерні відносини у ХХ ст.: соціологічний аспект : навч. та робоча програми спецкурсу / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ф-т соціології та психології, Каф. галуз. соціології ; уклад. Л. В. Малес. – Київ, 2001. – 45 с. – («Програма сприяння гендерній рівності» ПРООН). – Альтернативна назва: Гендерні відносини у ХХ ст. (програми курсу). – Бібліогр.: с. 38–44.

Шифр НБУВ: Р90889

9. Говорун Т. В. Психологія статі: гендерний та психосексуальний розвиток людини : навч. програма з курсу для спец. «Психологія» та «Соціальна педагогіка» освіт.-кваліфікац. рівня бакалавра та спеціаліста / Т. В. Говорун [та ін.] ; Терноп. держ. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка ; Нац. пед. ун-т ім. Михайла Драгоманова. – Тернопіль : ТДПУ, 2001. – 48 с. – Бібліогр.: в кінці розд. – Авт. на обкл. та тит. л. не зазнач.

Шифр НБУВ: Р94930

10. Психологічна допомога жінкам та чоловікам у кризових станах : навч. та робоча програми спецкурсу / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ф-т соціології та психології, Каф. мед. психології і психодіагностики ; уклад. І. А. Грабська. – Київ, 2001. – 29 с. – («Програма сприяння гендерній рівності» ПРООН). – Бібліогр.: с. 26–28.

Шифр НБУВ: Р90879

11. Учет гендерных аспектов : учеб. пособие по гендерной проблематике для ответственных сотрудников органов образования, разработчиков учебных планов и материалов, а также работников средств информации. – Париж : ЮНЕСКО, 2002. – 200 с.

Шифр НБУВ: Ю/168

12. Кравець В. П. Гендерна педагогіка : навч. посіб. для студентів вищ. пед. закл. освіти / В. П. Кравець. – Тернопіль : Джура, 2003. – 416 с. – URL: <file:///G:/Мои%20документы/gender%20metod%20mater/Підручник%20Гендерна%20педагогіка/genderna%20pedagogika/L%201.htm>

13. Баран Л. П. Міжнародний досвід з проблеми гендерної рівності : конспект лекції для слухачів курсів підвищення кваліфікації керівників загальноосвіт. навч. закладів / Лілія Петрівна Баран ; АПН України, Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти ; Центр координації та міжнар. стосунків, Канад.-укр. гендер. фонд. – Київ : ЦППО АПН України, 2004. – 22 с. – Бібліогр.: с. 21–22. – *Примітки*: у кінці книги зазначено автора : Лідія.

Шифр НБУВ: Р102749

14. Бондарчук О. І. Гендерні характеристики особистості та особливості їх урахування в управлінні ЗНЗ : конспект лекції для слухачів курсів

підвищення кваліфікації керівників загальноосвіт. навч. закл. / Олена Іванівна Бондарчук ; АПН України, Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти, Каф. психології, Канад.-укр. гендер. фонд. – Київ : ЦППО АПН України, 2004. – 20 с. – Бібліогр.: с. 17–19.

Шифр НБУВ: Р102750

15. Гендерний розвиток у суспільстві : конспекти лекцій / наук. ред.-упоряд. С. П. Юдіна ; відп. ред. К. М. Левківський. – Київ : ПЦ «Фоліант», 2004. – 352 с. – Бібліогр.: в кінці робіт.

Шифр НБУВ: Вс41026

16. Гендерні аспекти усвідомленого батьківства : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Т. В. Говорун [и др.]. – Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2004. – 142 с.: табл. – (Гендерна психологія). – Бібліогр.: с. 123–126.

Шифр НБУВ: Ва655480

17. Гендерний розвиток у суспільстві : конспекти лекцій / наук. ред.-упоряд. С. П. Юдіна ; відп. ред. К. М. Левківський. – Київ : ПЦ «Фоліант», 2004. – 352 с. – Бібліогр.: в кінці робіт.

Шифр НБУВ: Вс41026

18. Говорун Т. В. Гендерна психологія : навч. посіб. / Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді. – Київ : Вид. центр «Академія», 2004. – 307 с. : рис., табл. – Бібліогр. в кінці розд.

Шифр НБУВ: Ва653317; Табачник Д. В. Ва2025/Г57-ФХ

19. Говорун Т. В. Гендерна психологія та педагогіка : навч. програм з інтегр. курсу для вчителів та студ. вищ. навч. закл. зі спец. «Психологія», «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота» / Тамара Василівна Говорун [та ін.]; Терноп. держ. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка, Центр гендер. студій. – Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2004. – 56 с. – Бібліогр.: с. 54–56 та в кінці розд.

Шифр НБУВ: Ва655477

20. Кікінежді О. М. Особливості гендерної соціалізації депривованого юнацтва : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Оксана Михайлівна Кікінежді, О. Б. Кізь. – Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2004. – 173 с. : рис., табл. – (Гендерна психологія). – Бібліогр.: с. 134–137.

Шифр НБУВ: Ва655479

21. Кравець В. П. Педагогіка та психологія: гендерний аспект : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Володимир Петрович Кравець, О. М. Кікінежді. – Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2004. – 122 с. – (Гендерна психологія). – Бібліогр.: с. 110–113.

Шифр НБУВ: Ва655478

22. Набок М. В. Законодавчо-правові передумови управління ЗНЗ на засадах гендерної рівності : конспект лекції для слухачів курсів підвищення кваліфікації керівників загальноосвіт. навч. закл. / Микола Васильович Набок ; АПН України, Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти, Каф. менеджменту освіти, Канад.-укр. гендер. фонд. – Київ : ЦППО АПН України, 2004. – 16 с. – Бібліогр.: с. 15–16.

Шифр НБУВ: Р102748

23. Основи теорії гендеру : навч. посіб. / В. П. Агєєва, В. В. Близнюк, О. Головащенко [та ін.]. – Київ : К.І.С., 2004. – 536 с. – Бібліогр.: в кінці розд.

Шифр НБУВ: Ва662477

24. Социальная политика и социальная работа: гендерные аспекты : учеб. пособие для студентов вузов / Бойко О. В. [и др.] ; под ред. Е. Р. Ярской-Смирновой. – М. : РОССПЭН, 2004. – 290 с. – (Учебные пособия по гендерной теории в гуманитарных науках).

Шифр НБУВ: Ва783867

25. Хрестоматія навчальних програм з проблем гендерного розвитку / наук. ред.-упоряд. С. П. Юдіна ; відп. ред. К. М. Левківський. – Київ : Поліграф. Центр «Фоліант», 2004. – 386 с.

Шифр НБУВ: Вc40028

26. Введение в гендерные исследования : учеб. пособие для студ. вузов / И. В. Костикова [и др.] ; общ. ред. И. В. Костикова ; Москов. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Аспект-Пресс, 2005. – 256 с. – (Классический университетский учебник). – Библиогр.: с. 217–225.

Шифр НБУВ: Ва681368

27. Впровадження гендерних підходів у роботу комітетів Верховної Ради України : практич. посіб. / Ін-т законодавства Верхов. Ради України, Програма розвитку ООН ; упоряд. Плотян С. Г. ; голов. ред.: Зайчук В. О. (голов. ред.) [та ін.]. – Київ : К. І. С., 2005. – 185 с. : табл. – Бібліогр. в кінці розд.

Шифр НБУВ: Ва779634; Онищенко О. С. Ва81.

28. Гендерний розвиток у суспільстві : конспекти лекцій / наук. ред.-упоряд. С. П. Юдіна ; відп. ред. К. М. Левківський. – 2-ге вид. – Київ : Поліграф. центр «Фоліант», 2005. – 352 с. – Бібліогр.: в кінці розд.

Шифр НБУВ: Вc40782

29. Гендерна педагогіка. Хрестоматія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / пер. з англ.: В. А. Гайденко, А. В. Предборська ; ред. В. А. Гайденко. – Суми : Університет. книга, 2006. – 313 с.

Шифр НБУВ: Ва684145

30. Фурман А. В. Основи гендерної рівності : навч. посіб. / Анатолій Васильович Фурман, Т. Л. Надвичина ; Терноп. нац. економ. ун-т, Ін-т експеримент. систем освіти. – Тернопіль : Економ. думка, 2006. – 168 с.

Шифр НБУВ: Ва717935

31. Петрова Р. Г. Гендерология и феминология : учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по направлению подгот. и спец. «Социальная работа» / Рашия Галиахметовна Петрова. – 3-е изд. – М. : Дашков и К°, 2007. – 230 с.

Шифр НБУВ: Ва688987

32. Ми різні – ми рівні. Основи культури гендерної рівності : навч. посіб. для учнів 9–12 кл. загальноосвіт. навч. закл. / підгот.: Т. Бака [та ін.] ; ред. О. Семиколєнова. – Київ : К.І.С, 2007. – 176 с.

Шифр НБУВ: Вc47366

Перевидання: Ми – різні, ми – рівні. Основи культури гендерної рівності : навч. посіб. для учнів 9–11 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Т. Бака [та ін.] ; за заг. ред. О. Семиколєнкової. – 2-ге вид., випр. – Київ : Ніка-центр, 2010. – 175 с. : іл. – Бібліогр.: с. 158–162.

Шифр НБУВ: Вc51132

33. Аніщенко О. В. Гендерні дослідження в педагогічній науці і практиці : навч. посіб. / Олена Валеріївн Аніщенко ; ред.: Г. М. Лактіонова, Н. І. Яковець ; Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України. – Вид. 2-е, допов. і перероб. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2008. – 161 с. – Бібліогр.: в кінці розд.

Шифр НБУВ: Ва702253

34. Гендерна освіта публічних службовців : навч.-метод. посіб. / Н. В. Грицяк, М. П. Попов; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Одеса, 2008. – 160 с. – Бібліогр.: с. 135–151.

Визначено витоки, передумови й етапи становлення гендерної політики в Україні. Розглянуто історичні традиції та сучасні проблеми українського фемінізму, жіночого руху. Розкрито соціально-правовий статус жінки в українській історії. Досліджено парадигми «природного» розподілу суспільних ролей між статями в європейській філософії. Проаналізовано різні підходи до тлумачення категорії «гендер», виявлено особливості основних наукових концепцій гендерної теорії, розкрито можливості їхнього використання у різних науках. Описано організаційно-правовий механізм державного управління у сфері гендерної політики в контексті європейського вибору України. Розроблено засоби формування гендерної компетентності публічних службовців, наведено рекомендації щодо їхнього використання та проведення контролю засвоєних знань.

Шифр НБУВ: Ва706729

35. Гендерні аспекти малого та середнього бізнесу : навч.-метод. посіб. / Н. В. Батрин [та ін.] ; Канад. агенція міжнар. розвитку «Потенціал України в сфері регіонального тренінгу та консалтингу». – Київ : Ніка-Центр, 2009. – 116 с. – (Проект Канад. агенції міжнар. розвитку «Потенціал України в сфері регіонального тренінгу та консалтингу»).

Шифр НБУВ: Ва720193

36. Літвінова О. В. Гендерна психологія : навч. посіб. / Ольга Володимирівна Літвінова ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. – 235 с. : табл. – Бібліогр.: с. 217–229.

Шифр НБУВ: Ва732496

37. Фулей Т. І. Основи гендерної рівності : навч.-метод. посіб. для викладачів (тренерів) / Тетяна Іванівна Фулей ; Акад. суддів України. – Київ : Тютюкін, 2010. – 112 с. – Бібліогр.: с. 110–111. – (Укр.-канад. проект суд. співпраці).

Шифр НБУВ: Вс50219

38. Фулей Т. І. Основи гендерної рівності : навч.-метод. посіб. для суддів / Тетяна Іванівна Фулей; Акад. суддів України. – Київ : Тютюкін, 2010. – 239 с. – Бібліогр.: с. 220–232. – (Укр.-канад. проект суд. співпраці).

Шифр НБУВ: Вс50500

39. Гендерні дослідження : навч.-метод. посіб. / Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича ; уклад. Т. В. Медіна. – Чернівці : Рута, 2011. – 127 с. – Бібліогр. в кінці глав.

Шифр НБУВ: Ва749904

40. Гендерні дослідження : навч.-метод. посіб. / Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича ; [уклад. Т. В. Медіна]. – Чернівці : Рута, 2011. – 127 с. – Бібліогр. в кінці глав.

Шифр НБУВ: Ва749904

41. Гендерна політика в системі державного управління : підручник / авт. кол.: М. М. Білинська, Л. В. Гонюкова, Л. О. Воронько, С. О. Москаленко, О. Л. Приходько ; за заг. ред. М. М. Білинської. – Запоріжжя : Друк. світ, 2011. – 132 с. – URL: https://gender.org.ua/images/lib/genderna_polityka_v_derj_upr.pdf

У підручнику розкрито головні засади гендерної політики в системі державного управління. Проаналізовано зарубіжне законодавство про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Визначено світові тенденції розвитку гендерної політики, висвітлено гендерні стратегії.

42. Кікінежді О. М. Гендерне виховання дошкільнят : навч.-метод. посіб. / Оксана Михайлівна Кікінежді, Т. В. Говорун, О. О. Міщенко. – Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2011. – 191 с. : рис., табл. – (Гендерна психологія). – Бібліогр.: с. 183–185.

Шифр НБУВ: Ва762274

43. Кравець В. П. Гендерна соціалізація молодших школярів : навч.-метод. посіб. / Володимир Петрович Кравець, Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді. – Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2011. – 191 с. : рис., табл. – (Гендерна психологія). – Бібліогр.: с. 173–177.

Шифр НБУВ: Ва762273

44. Слюсаренко Н. В. Гендерний підхід до організації навчально-виховного процесу сучасної школи : навч.-метод. посіб. для загальноосвіт. навч. закл. / Ніна Віталіївна Слюсаренко. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Херсон : РПО, 2011. – 243 с. : табл. – Бібліогр.: с. 238–243.

Шифр НБУВ: Ва752174

45. Ткалич М. Г. Гендерна психологія : навч. посіб. / Маріанна Григорівна Ткалич. – Київ : Академвидав, 2011. – 246 с. : рис., табл. – (Альма-матер). – Бібліогр.: с. 241–245.

Шифр НБУВ: Ва741574

46. Як навчати школярів долати гендерні стереотипи : конспекти занять : навч.-метод. посіб. для загальноосвіт. навч. закл. / авт. кол.: Тамара Говорун, Оксана Кікінежді, Валентина Бондаровська [та ін.] ; за заг. ред. Т. Говорун. – Київ, 2011. – 804 с. – URL: https://gender.org.ua/images/lib/gender_stereotype.pdf; https://lib.iitta.gov.ua/6118/1/steriotip_v3_2.pdf

Це видання підготовлене в межах виконання «Програми рівних можливостей», яку впроваджує Програма розвитку ООН (ПРООН) в Україні. Думки, висновки та рекомендації належать авторам та упорядникам цього видання і не обов'язково відображають погляди ПРООН чи інших організацій та закладів системи ООН.

Головна мета гендерної освіти – знижувати рівень некритичного прийняття нав'язуваних стереотипами обмежень поведінки осіб будь-якої статі та через їхнє розвінчування вчитись йти їм наперекір, назустріч власним індивідуальним прагненням. Пропонований навчальний посібник – це перша спроба створити українську версію Європейського Гендерного Портфоліо (ЄГП), своєї абетки гендерних знань для учнів середніх навчальних закладів, яка б слугувала своєрідним путівником самовизначення та здійснення власного вибору. Реалізація цього проекту в Україні сприятиме впровадженню компетентнісного підходу в навчально-виховний процес загальноосвітньої школи та наближенню його результатів до завдань, висунутих у Концепції загальної середньої освіти – уваги до навчального

змісту як необхідного для життєвого і професійного вибору, уміння самостійно вчитися, критично мислити, розвивати здатність до самопізнання і самореалізації особистості у різних видах творчої діяльності.

47. Маршавін Д. Ю. Діяльність державної служби зайнятості України щодо сприяння забезпеченню гендерної рівності в трудових відносинах : навч.-метод. посіб. / Дмитро Ю. Маршавін, Л. Б. Магдюк ; Ін-т підготов. кадрів держ. служби зайнятості України, Укр.-канад. проект «Децентралізація управління професійним навчанням в Україні». – Київ : Арт Економі, 2012. – 175 с. : рис. – Бібліогр.: с. 172–175.

Шифр НБУВ: Ва762249

48. Гендер для медій : підруч. із гендер. теорії для журналістики та інших соціогуманіт. спец. / М. Маєрчик [та ін.] ; за ред. Марії Маєрчик (голова редкол.), Ольги Плахотнік, Галини Ярмової ; Ін-т народознав. НАН України, Центр культ.-антропол. студій, Представництво Фонду ім. Гайнріха Бьолля в Україні. – Київ : Критика, 2013. – 216 с. : іл. – Бібліогр.: с. 205–209.

Шифр НБУВ: Ва764960

49. Чоловіки та жінки у Збройних Силах України: гендерний аспект : метод. посіб. / Наук.-дослід. центр гуманіт. проблем Збройних Сил України ; авт.-уклад.: Кокун О. М., Пішко І. О., Хоружий С. М. – Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2012. – 129 с. : рис., табл. – Бібліогр.: с. 78–80.

Шифр НБУВ: Ва747942

50. Шевченко З. В. Філософські проблеми гендеру та фемінізму : навч.-метод. посіб. / Зоя Володимирівна Шевченко ; Черкас. нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького, Наук. ін-т історії і філос. – Черкаси : Чабаненко Ю. А. [вид.], 2013. – 95 с. – Бібліогр.: с. 86–95.

Шифр НБУВ: Ва770111

51. Ворчакова І. Є. Гендерна політика : навч. посіб. [для студентів вузів III–IV рівнів акредитації] / І. Є. Ворчакова ; Миколаїв. нац. ун-т ім. В. О. Сухолинського, Навч.-наук. ін-т історії та права. – Миколаїв : Прокопчук Т. Ю. [вид.], 2014. – 242 с. – Бібліогр.: с. 225–242.

Шифр НБУВ: Ва783343

52. Вострих О. Ю. Права жінок та людей з інвалідністю – гендерний вимір подвійної дискримінації : навч. посіб. / Олег Ю. Вострих, Н. В. Дульнева, С. Г. Марінцова ; за заг. ред. Н. В. Дульневої та О. Ю. Вострих. – Миколаїв : Ємельянова Т. В. [вид.], 2015. – 127 с.

Шифр НБУВ: Ва793152

53. Лебідь І. Ю. Гендерна педагогіка : навч.-метод. посіб. / автор-упоряд. Інна Юхимівна Лебідь ; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня “Рута”», 2015. – 129 с. – Бібліогр.: с. 126–129, в кінці глав. – URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/1204/Лебідь%20І.%20Ю.%20Гендерна%20педагогіка.pdf>

У навчально-методичному посібнику стисло, систематизовано викладено основний зміст курсу «Гендерна педагогіка» відповідно до навчальної програми, з урахуванням сучасних досягнень педагогічної науки. Основний і додатковий матеріали посібника можна використовувати під час аудиторної роботи, а також для організації самостійної роботи студентів, магістрантів, аспірантів.

Шифр НБУВ: Ва797156

54. Калько І. В. Формування гендерної культури школярів у системі роботи сучасного закладу освіти / Ірина В. Калько ; ред. Л. П. Гобельовська. – Харків : Друк. «Мадрид», 2017. – 136 с. : іл. – Бібліогр. в кінці глав. – URL: http://umo.edu.ua/images/content/depozitar/posibnyky/navchalyni/5_%D0%9A%D0%B0%D0%BB_%D0%BA%D0%BE_%D0%A4%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf

У навчально-методичному посібнику розкрито сутність, особливості гендерної культури, педагогічні умови щодо її формування в школярів.

Запропоновано навчальну програму спецкурсу, у якій зроблена спроба концентровано, лаконічно, зрозуміло надати основний матеріал щодо гендерної політики, загальнолюдських прав, прав чоловіків і жінок, їхнього співвідношення, систему прав людини на національному та міжнародному рівнях, ознайомити з нормативно-правовими документами щодо гендерної проблематики. Представлено тематичні заходи, вправи й запитання для роздумів щодо гендерної проблематики.

Шифр НБУВ: Ва823132

55. Гендерна педагогіка : навч. посіб. / О. А. Луценко [та ін.] ; за заг. ред. О. А. Луценко ; Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. – Суми : Цьома С. П., 2018. – 302 с. – Бібліогр.: с. 267–289.

Шифр НБУВ: Ва827141

56. Акбаш К. С. Теоретико-прикладні основи гендерних досліджень : навч. посіб. / Катерина Сергіївна Акбаш, Н. О. Пасічник, Р. Я. Ріжняк ; SO-funded by the Erasmus+ Programme of the European Union. – Кропивницький : Лисенко В. Ф. [вид.], 2019. – 336 с. : рис., табл. – Бібліогр.: с. 320–336. – *Примітки:* вид. підгот. в рамках проєкту Erasmus + «Навчальний план з гендерних досліджень: крок до демократії та миру в сусідніх з ЄС країнах з різними традиціями», № 561785-ERR-1-2015-1LT-ERPKA2-SVNE-JP. Цей проєкт був профінансований за підтримки європейських комісій.

Шифр НБУВ: Ва835261

57. Герц А. А. Права людини, сексуальна орієнтація та гендерна рівність : навч. посіб. / Алла Анатоліївн Герц ; ПВНЗ «Міжнар. наук.-техн. ун-т ім. Юрія Бугая». – Харків : Лисенко І. Б., 2019. – 323 с. : іл. – Бібліогр.: с. 296–323. – *Примітки:* підгот. в рамках реалізації і за підтримки Програми Європ. Союзу ERASMUS+573861-EPP-1-2016-1-EE-EPPKA2-CBHE-JP «European Human Rights Law for Universities of Ukraine and Moldova»- HRLAW.

Шифр НБУВ: Ва833495

58. Гришак С. М. Гендерна освіта вчителя в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів : навч. посіб. / Світлана Гришак. – Лисичанськ : Фокспринт, 2019. – 131 с. : табл. – Бібліогр.: с. 118–129.

Шифр НБУВ: Ва839765

59. Желіба О. В. Освіта і гендер : навч.-метод. посіб. / Олександр Володимирович Желіба ; літ. ред., коректор: Л. І. Лисенко, О. В. Желіба ; Ніжин. держ. пед. ун-т ім. Миколи Гоголя. – Ніжин : Вид. ПП Лисенко М. М., 2019. – 255, [1] с. : іл. – Бібліогр.: с. 253–255. – URL: <https://gestproject.eu/wp-content/uploads/2019/02/Education-and-Gender-ZhelibaFinal.pdf>

Посібник присвячено теорії гендерної освіти та методиці проведення занять із гендерних студій. Перша частина курсу висвітлює теорію гендерної освіти: співвідношення освіти та гендеру, гендерний вимір вступу, навчання та професійної реалізації в закладах освіти, наявність в освітньому середовищі гендерних проблем і способів їхнього подолання. Друга частина курсу спрямована на набуття навичок тренера/тренерки з гендерної освіти: знайомить слухачів і слухачок із місцем гендерних питань у наявних навчальних курсах та гендерними курсами, методикою вивчення ключових проблем гендеру, таких як гендерні ролі, гендерні стосунки, гендерні стереотипи, гендерна дискримінація, гендерне насильство та гендерокомфортне середовище. Кожна частина містить добірку джерел, запитання, завдання для самоперевірки.

Шифр НБУВ: Ва838660

60. Заграй Л. Теорії гендеру: гендерні дослідження у психології : навч. посіб. / Лариса Дмитрівна Заграй ; літ. ред. І. О. Бабій ; ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника». – Івано-Франківськ : Петраш К. Т. [вид.], 2019. – 263 с. – Бібліогр.: с. 255–263.

Шифр НБУВ: Ва837811

61. Кириленко С. О. Гендерні історичні студії: світовий та вітчизняний досвід : навч.-метод. посіб. / С. О. Кириленко, Є. М. Луняк ; Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя, Co-funded by the Erasmus + Programme of the European

Union. – Ніжин : Лисенко М. М. [вид.], 2019. – 199 с. : фот. – Бібліогр.: с. 195–199.

Навчальний посібник призначено для студентів, які вивчають курс «Гендерні історичні студії». У ньому на основі новітніх історіографічних доробків послідовно розкриваються передумови, причини, основні етапи становлення наукового напрямку дослідження минулого, предметом вивчення якого є історія формування та функціонування системи взаємовідносин і взаємодій, що стратифікують суспільство за статевими ознаками, історію уявлень про «жіноче» і «чоловіче» як категорії соціального ієрархічного порядку, історію самоуявлень чоловіків, жінок і сексуальних меншин. Посібник містить добірку фактів з гендерних стосунків в історії України, ряд уривків з наукових статей, які стали хрестоматійними, перелік джерел і літератури для поглибленого самоопрацювання, запитання та завдання для самоперевірки.

Шифр НБУВ: Ва839207

62. Уварова О. О. Захист прав жінок: юридичні інструменти забезпечення гендерної рівності в Україні : навч. посіб. / Олена Олександрівна Уварова, К. К. Дайнеко. – Харків : Лисенко І. Б., 2019. – 114 с. – Бібліогр. в знесках. – *Примітки:* [Co-funded by the Erasmus+ Programme of the European Union] ; підгот. в рамках реалізації і за підтримки Програми ЄС ERASMUS + 573861-EPP-1-2016-1-EE-EPPKA2-SBHE-JP «European Human Rights Law for Universities of Ukraine and Moldova» – HRLAW.

Шифр НБУВ: Ва837674

63. Уварова О. О. Права жінок та гендерна рівність : навч. посіб. / Олена Олександрівна Уварова. – Харків : Лисенко І. Б. [вид.], 2019. – 202, [1] с. : табл. – Бібліогр.: с. 186–195. – *Примітки:* підгот. в рамках реалізації і за підтримки Програми Європ. Союзу ERASMUS+573861-EPP-1-2016-1-EE-EPPKA2-SBHE-JP «European Human Rights Law for Universities of Ukraine and Moldova» – HRLAW.

Шифр НБУВ: Ва835761

64. Чуйко О. М. Гендер і кар'єра : навч. посіб. / Оксана Михайлівна Чуйко, Надія Куравська ; літ. ред. І. О. Бабій ; ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника». – Івано-Франківськ : Супрун В. П. [вид.], 2019. – 363 с. – Бібліогр.: с. 318–336.

Шифр НБУВ: Ва837812

65. Щотка О. П. Гендерна психологія : навч. посіб. : курс лекцій та практикум / О. П. Щотка ; Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. – Ніжин : Лисенко М. М. [вид.], 2019. – 358 с. : рис., табл. – Бібліогр.: с. 317–330 та в кінці розд.

Посібник створено з метою навчально-методичного забезпечення дисципліни «Гендерна психологія». У ньому відображений сучасний стан психологічного дослідження соціального конструювання гендеру, а також історія вивчення проблеми гендеру у психології. Видання має інформаційну частину (курс лекцій), матеріали для організації самостійної роботи студентів, а також розробки практичних занять.

Шифр НБУВ: Ва838876

66. Гендерно орієнтований підхід у бюджетному процесі : практ. посіб. / Т. Іваніна, О. Кисельова, М. Колодій, О. Остапчук, О. Цюпа ; М-во фінансів України. – Київ : Віваріо, 2020. – 88 с. : табл. – Бібліогр.: с. 55–57. – *Примітки:* посіб. вид. в межах реалізації проекту «Гендерне бюджетування в Україні». – URL:

https://mof.gov.ua/storage/files/Гендерно_орієнтований_підхід_у_бюджетному_процесі.pdf

Пропонований практичний посібник розроблений на допомогу головним розпорядникам бюджетних коштів та іншим учасникам бюджетного процесу для врахування гендерних аспектів у процесі планування, реалізації та звітування про виконання програм, які фінансуються з державного та місцевих бюджетів. Метою посібника є створення цілісного бачення застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі, розкриття особливостей і практичних аспектів методики проведення гендерного аналізу бюджетних програм.

Шифр НБУВ: Ва846407

67. Богдан Ж. Гендерна психологія : навч.-метод. посіб. / Жанна Богдан, Яна Мовчан ; Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т». – Харків : Друк. Мадрид, 2021. – 155 с. : іл. – Бібліогр. в кінці тем.

Шифр НБУВ: Ва864709

68. Основи вікової та гендерної психології : навч. посіб. / Т. В. Петровська [та ін.] ; за заг. ред. Т. В. Петровської ; Нац. ун-т фіз. виховання і спорту України. – Київ : Позднішев [вид.], 2021. – 190 с. : табл. – Бібліогр.: с. 177–190.

Шифр НБУВ: Ва848379

Статті з періодичних та продовжуваних видань

69. Дуда М. Женщины и власть / М. Дуда // Правда Украины. – 1994. – № 25. – 10 марта. – С. 3.

70. Шалімова І. Школа та сім'я в підготовці старшокласниць до сімейного життя / І. Шалімова // Рідна школа : наук.-метод. журн. – 1997. – № 3–4. – 72 с.

Шифр НБУВ: Ж22469/1997/3–4

71. Булавина Т. Первый опыт гендерной социологии в Украине // Гендер. исслед. : сб. тр. / Харьков. центр гендер. исслед. ; ред. И. Жеребкина. – Харьков : ХЦГИ, 1999. – № 3. – С. 352–355.

Шифр НБУВ: Ж70578/1999/3

72. Бендас Т. В. Гендерные исследования лидерства / Т. В. Бендас // Вопросы психологии : науч. журн. – М. : Школа-Пресс, 2000. – № 1. – С. 87–95.

Шифр НБУВ: Ж26811/2000/1

73. Здравосмылова Е. А. Социология гендерных отношений и гендерный подход в социологии / Е. А. Здравосмылова, А. А. Темкина // Социологические исследования (Социс): ежемес. науч. и обществ.-полит. журн. Рос. акад. наук. – М. : Наука, 2000. – № 11. – С. 15–24. – Список литературы: с. 23–24.

Стаття має 3 розділи: «Социология отношений полов: гендерное измерение социологической теории»; «Гендерный подход в социологии»; «Объединительная» парадигма как «полезная методология» анализа гендерных отношений в России».

Шифр НБУВ: Ж14053/2000/11

74. Апотенко О. Гендерна політика в Україні / О. Апотенко // Банк. справа : наук.-практ. вид. – Київ : Знання, 2001. – № 4. – С. 13–17.

Шифр НБУВ: Ж14758/2001/1

75. Грабовська І. Проблеми та перспективи жінки в сучасній українській політиці / І. Грабовська // СУЧАСНІСТЬ : щомісяч. часоп. незалеж. укр. думки. – Київ ; Мюнхен : Спадщина-Інтеграл, 2001. – № 6. – С. 54–59.

Шифр НБУВ: Ж14413/2001/6

76. Бежан-Волк І. Гендерні дослідження: актуальні проблеми і перспективи розвитку / І. Бежан-Волк ; пер. з молд. // Нар. творчість та етнографія. – 2005. – № 2. – С. 37–40. – Бібліогр.: 10 назв. – URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/42969/06-Bezhan-Volk.pdf>

Розглянуто особливості концепції соціогендера на селі, особливо Республіки Молдова і частково України. Зіставлено теоретичні та методологічні концепції в сучасній науці про гендер з урахуванням сільського способу життя та змін, що відбуваються нині в середовищі землеробів.

Шифр НБУВ: Ж27482

77. Болотська О. А. Правові чинники гендерного виховання жінок-лідерів / О. А. Болотська // Соц. педагогіка: теорія та практика : наук.-метод. журн. – Луганськ, 2005. – № 4. – С. 52–56.

Шифр НБУВ: Ж25100/2005/4

78. Дашковська О. Міжнародні механізми забезпечення гендерної рівності / О. Дашковська // Вісн. Акад. прав. наук України = Journal of the National Academy of legal sciences of Ukraine : наук.-юр. журн. – Харків : Право, 2005. – № 1. – С. 199–206.

Шифр НБУВ: Ж68574/2005/1

79. Маркова Н. Гендеризація вищої освіти в сучасному суспільстві / Н. Маркова // Соц. педагогіка: теорія та практика : наук.-метод. журн. – Луганськ, 2005. – № 2. – С. 71–74.

Шифр НБУВ: Ж25100/2005/2

80. Симонов В. П. Учёт гендерных различий в образовательном процессе / В. П. Симонов // Педагогика : науч.-теорет. журн. – М. : Педагогика, 2005. – № 4. – С. 40–44.

Шифр НБУВ: Ж13299/2005/4

81. Харченко Л. Г. Представления о гендерных ролях в современном украинском обществе как фактор формирования современных гендерных стереотипов / Л. Г. Харченко // Соц. педагогіка: теорія та практика : наук.-метод. журн. – Луганськ, 2005. – № 4. – С. 57–61.

Шифр НБУВ: Ж25100/2005/4

82. Алещенко В. Гендерний аспект або чи погана та жінка, яка не мріє стати... генералом? / В. Алещенко // Військо України. – 2006. – № 3 (69). – С. 4–6.

Шифр НБУВ: Ж14517/2006/3

83. Альчук М. Гендерна комунікація: проблеми і перспективи / Марія Альчук // Вісн. Львів. ун-ту = Visnyk of the Lviv University. Series Philosophical science. Серія: Філософські науки / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – 2006. – Вип. 9. – С. 46–55. – URL: http://fs-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/9_2006/7.pdf

Шифр НБУВ: Ж28852:Філосо./2006/9

84. Балабанова Е. С. Экономическая зависимость женщин: сущность, причины и последствия / Е. С. Балабанова // Социологические исследования : ежемес. науч. и общест.-полит. журн. Рос. акад. наук. – М. : Наука, 2006. – № 4 (264). – С. 47–56.

Шифр НБУВ: Ж14053/2006/4

85. Васютинський В. О. Владно-підвладні аспекти статево-рольової і гендерної взаємодії / В. О. Васютинський // Практ. психологія та соц. робота : наук.-практ. та освітньо-метод. журн. – Київ, 2006. – № 6 (87). – С. 6–16; № 7 (88). – С. 21–31.

Шифр НБУВ: Ж15948/2006/6–7

86. Концепція Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на 2006–2010 роки // Офіц. вісн. України : зб. нормат.-прав. актів : офіц. вид. – 2006. – № 27.

Шифр НБУВ: Ж15327/2006/27

87. Романов А. А. Потенціал гендерного підходу в науково-педагогічній роботі університета / А. А. Романов, А. К. Воловик // Педагогическое образование и наука : науч.-метод. журн. – М., 2006. – № 3. – С. 55–58.

Шифр НБУВ: Ж23405/2006/3

88. Сушко А. І. Гендерні аспекти сучасної культурної політики / А. І. Сушко // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – Одеса : Юрид. л-ра, 2006. – Вип. 29. – С. 183–185. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2006_29_39

Шифр НБУВ: Ж69995/2006/29

89. Крижко В. Аксіологічні Сцілла та Харибда студентів педагогічних ВНЗ: гендерний аспект цілей, цінностей та мотивів діяльності студентів / В. Крижко, В. Паскар // Соціальна педагогіка: теорія та практика : наук.-метод. журн. – Луганськ, 2007. – № 4. – С. 79–85.

Шифр НБУВ: Ж25100/2007/4

90. Макаренко Л. Гендерний менталітет в умовах сучасних перетворень // Часопис Київ. ун-ту права : укр. наук.-теорет. часоп. – Київ, 2007. – № 2. – С. 21–28.

Шифр НБУВ: Ж23574/2007/2

91. Предборська І. Гендерна освіта в русі: від теорії до практики / І. Предборська // Філософії освіти. – 2007. – № 1. – С. 277–290. – Бібліогр.: 2 назв.

Наведено аналіз змісту хрестоматії «Гендерна педагогіка», яка підготовлена В. Гайденко з метою «показати гендерну педагогіку як активну галузь, де процес створення нового знання та дискусії не припиняються». Подано стислий огляд презентованих у книзі текстів, які вперше перекладено українською мовою й висвітлюють різні освітні проблеми у світлі гендерного підходу: методології гендерних досліджень; сучасні педагогічні напрямки (критична, гранична та феміністська педагогіка); психологія статево-гендерних відмінностей; проблема гендерної соціалізації та стереотипів,

маскулінності та фемінності в культурі; взаємозв'язок гендерної педагогіки та правової освіти. Констатовано, що навчальний матеріал хрестоматії «Гендерна педагогіка» орієнтований на діалогове навчання, діалогове мислення і являє інтерес для фахівців у галузі гендерних досліджень, філософії освіти, загальної та дошкільної педагогіки, психології та інших гуманітарних наук.

Шифр НБУВ: Ж73034/2007/1

92. Юда Л. А. Гендерні аспекти у виховній роботі загальноосвітньої школи / Л. А. Юда // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. – 2016. – № 133. – С. 264–267. – Бібліогр.: С. 266–267. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2016_133_64

У статті обґрунтовується необхідність удосконалення сучасної виховної роботи школи з урахуванням гендерних аспектів. Автор доводить необхідність упровадження гендерного підходу в освітньо-виховний простір загальноосвітньої школи, аналізує сутність гендерного виховання та окреслює основні напрями виховного процесу, які воно наповнює якісно новим змістом. У дослідженні актуалізуються засоби, прийоми, методи виховання і сучасних інтерактивних освітньо-виховних технологій, за допомогою яких відбувається реалізація процесу гендерного виховання.

93. Аніщук Н. В. Визначення категорії гендерного насильства: загально-теоретичні проблеми / Н. В. Аніщук // Держава і право : зб. наук. пр. Серія: Юрид. і політ. науки. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008. – Вип. 40. – С. 18–21. – Бібліогр.: 8 назв.

Шифр НБУВ: Ж69395/2008/40

94. Аніщук Н. В. Виникнення та сутність феномена гендерного насильства: історико-правовий екскурс / Н. В. Аніщук // Форум права : електрон. наук. фах. вид. – Харків, 2008. – № 1. – С. 18–22. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2008_1_5

95. Аніщук Н. В. Еволюція прав жінок у контексті викорінення гендерного насильства / Н. В. Аніщук // Держава і право : зб. наук. пр. Серія: Юрид. і політ. науки. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008. – Вип. 39. – С. 19–23.

Шифр НБУВ: Ж69395/2008/39

96. Аніщук Н. В. Переслідування за статевою ознакою у контексті проблеми гендерного насильства / Н. В. Аніщук // Форум права : електрон. наук. фах. вид. / Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2008. – № 2. – С. 6–10. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2008_2_3

97. Аніщук Н. В. Поняття гендерного насильства у контексті дискримінації за статевою ознакою: теоретико-правові аспекти / Н. В. Аніщук // Юрид. вестн. – 2008. – № 1. – С. 18–20.

Шифр НБУВ: Ж14629/2008/1

98. Аніщук Н. В. Цивілізаційний підхід в осягненні феномена гендерного насильства / Н. В. Аніщук // Митна справа : наук.-аналіт. журн. : фах. вид. / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», ТОВ «Митна газета» ; голов. ред. С. В. Ківалов. – Одеса, 2008. – № 2 (56). – С. 55–58.

Шифр НБУВ: Ж16417/2008/2

99. Вілкова О. Сучасні моделі гендерної політики: сутність та особливості впровадження / Олена Вілкова // Політ. менеджмент: політологія, історія, соціологія, психологія : укр. наук. журн. – Київ, 2008. – № 6 (33). – С. 160–166.

Шифр НБУВ: Ж24488/2008/6

100. Дубчак Н. І. Жінки у Збройних Силах України: проблеми гендерної політики / Наталія Іванівна Дубчак // Стратегічні пріоритети = Strategic priorities : наук.-аналіт. щокв. зб. – Київ : НІСД, 2008. – № 4 (9). – С. 187–192.

Шифр НБУВ: Ж25775/2008/4

101. Кікінеджи О. Соціально-психологічні чинники диференціації гендеру в українському соціумі: гендерна дискримінація в освіті / О. Кікінеджи // Освітнянин. – Тернопіль, 2008. – № 4 (94). – С. 22–28.

Шифр НБУВ: Ж69120/2008/4

102. Кормич Л. І. Гендерна політика в аспекті соціальної відповідальності держави і суспільства / Л. І. Кормич // Держава і право : зб. наук. пр. Серія: Юрид. і політ. науки. – 2008. – Вип. 40. – С. 574–579. – Бібліогр.: 3 назв.

Шифр НБУВ: Ж69395/2008/40

103. Венгер О. Особливості становлення гендерної демократії в Україні / Ольга Венгер // Політ. менеджмент. – 2009. – № 3 (36). – С. 145–152.

Шифр НБУВ: Ж24488/2009/3

104. Возьний К. Гендерні аспекти зайнятості: українські реалії і світовий досвід / Казимир Возьний // Вісн. Терноп. нац. економ. ун-ту. – Тернопіль, 2009. – № 1. – С. 69–80. – Примітки: до 2021 р. див.: «Вісник Тернопільського національного економічного університету». З 2021 р. – «Вісник економіки = Herald of Economics : наук. журн.».

Шифр НБУВ: Ж69632/2009/1

105. Дашковська О. Гендерна рівність у системі демократичних принципів організації суспільства / О. Дашковська // Право України : юрид. журн. – Київ : Право України, 2009. – № 12. – С. 134–139.

Шифр НБУВ: Ж27747/2009/12

106. Керницький О. М. Проблема психологічного віку особистості та її прояв у студентів та курсантів ВВНЗ / О. М. Керницький, І. М. Шалімова, Т. О. Кононова // Наук. зап. Харків. ун-ту Повітр. сил. Серія: Соц. філос., психологія. – 2009. – Вип. 3. – С. 193–200. – Бібліогр.: 10 назв.

Розглянуто проблему психологічного віку особистості, а також фактори, що його визначають. Виявлено можливу кореляційну залежність між психологічним віком і рівнем тривожності, депресії особистості курсанта, високі показники яких можуть, у свою чергу, негативно позначатися на виконанні такого специфічного виду діяльності, якою є військова діяльність.

Шифр НБУВ: Ж69887

107. Майор М. Законодавчі засади інституалізації гендерної рівності в Україні / М. Майор // Політичний менеджмент: політологія, історія, соціологія, психологія : укр. наук. журн. – Київ : Центр соц. комунікацій, 2009. – № 6 (39). – С. 127–134.

Шифр НБУВ: Ж24488/2009/6

108. Орлова Т. Фемінізм в Україні: проблема та історіографія / Тетяна Орлова // Іст. журн. : наук. громад.-політ. вид. – Київ : Вища шк., 2009. – № 4 (46). – С. 47–58.

Шифр НБУВ: Ж24514/2009/4 (Чит. зал Ін-ту рукопису (Філія 1))

109. Бабст С. До питання гендерної політики НАТО / Стефані Бабст // Наука і оборона : наук.-теорет. та наук.-практ. журн. – Київ, 2010. – № 2. – С. 46–47.

Шифр НБУВ: Ж15759/2010/2

110. Головка Т. М. Правове забезпечення гендерної рівності в законодавстві України: кримінально-правовий контекст / Т. М. Головка // Бюл. М-ва юстиції України : загальнодерж. наук.-практ. фах. вид. – Київ : Укр. правова інформ., 2010. – № 1 (99). – С. 113–119.

Шифр НБУВ: Ж16817/2010/1

111. Голяк Л. В. Спеціалізовані омбудсмени у механізмі утвердження гендерної рівності: конституційно-правові аспекти організації та функціонування / Л. В. Голяк // Бюл. М-ва юстиції України. – 2010. – № 3 (101). – С. 126–133.

Шифр НБУВ: Ж16817/2010/3

112. Марценюк Т. О. Гендерні аспекти сфери зайнятості в українському суспільстві / Т. О. Марценюк // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства* : зб. наук. пр. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – Вип. 16. – С. 328–334.

Шифр НБУВ: Ж73805/2010/16

113. Бабина Т. Ментальність сучасного українського суспільства в контексті гендерних метаморфоз / Т. Бабина // *Наук. записки Нац. ун-ту «Острозька академія». Серія: Філософія.* – Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Остроз. акад.», 2011. – Вип. 9. – С. 46–54. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoafs_2011_9_7

Шифр НБУВ: Ж69992:Філософ./2011/9

114. Блінов О. А. Вплив страху на психологічний ресурс особистості військовослужбовця / О. А. Блінов // *Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Психологія.* – Одеса, 2011. – Вип. 11, ч. 1. – С. 329–336. – *Бібліогр.: 10 назв.*

Розглянуто уявлення про психологічний ресурс особистості, його складові. Проаналізовано зміни, які відбуваються зі складовими психологічного ресурсу особистості у випадку впливу на нього страху. Показано негативні наслідки впливу страху на людину.

Шифр НБУВ: Ж69659/2011/11

115. Крочук М. І. Гендерна рівність як складова загального принципу рівності / М. І. Крочук // *Наук. вісн. Львів. держ. ун-т внутр. справ. Серія: Юридична* – Львів : ЛьвДУВС, 2011. – № 4. – С. 264. – URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/library/visnyky/nvsvy/04_2011/11kmizpr.pdf

Шифр НБУВ: Ж70364:Юр./2011/4

116. Максименко Н. В. Гендерна рівність: проблеми становлення та дотримання / Н. В. Максименко // *Форум права : електрон. наук. фах. вид.* – Харків, 2011. – № 2. – С. 551–556. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_2_88; <https://dspace.univd.edu.ua/items/fb4eaca7-45f5-453a-96fa-813036254f07>

Виконано аналіз законодавчої бази та розкрито зміст поняття «гендерна рівність», здійснено гендерно-правовий аналіз основної законодавчої бази, дотримуючись методологічного підходу на рівні Ради Європи, який полягає у тому, що політика впровадження гендерної рівності не відмінняє, а навіть включає політику забезпечення прав жінок.

117. Українознавчий альманах. Вип. 4 (Спецвип.). Гендерна освіта в Україні: досвід, проблеми, перспективи (на виконання Наказу МОН № 839 «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту») / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ ; Мелітополь, 2011. – 198 с. : табл.

Шифр НБУВ: Ж73942/2011/4(Спецвип.)

118. Коніщева Н. Гендерна освіта – ключ до демократії та економічного зростання / Н. Коніщева // *Донеччина*. – 2012. – № 26. – 10 квіт. – С. 2.

119. Радченко К. В. Особливості гендерних стереотипів українських педагогів залежно від рівня стереотипності сучасних мас-медіа / К. В. Радченко // *Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-ту ім. Володимира Гнатюка*. Серія: Педагогіка / голов. ред. Г. Терещук ; заст. голов. ред. В. Чайка ; редкол.: І. Задорожна, В. Кравець, Л. Морська [та ін.]. – Тернопіль : ТНПУ, 2013. – № 3. – С. 52–57. – Бібліогр. в кінці ст. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2013_3_12

120. Савченко М. Проблема гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку / М. Савченко // *Молодь і ринок*. – 2013. – № 3. – С. 170–174. – Бібліогр.: 11 назв.

Проаналізовано поняття «гендерне виховання дітей старшого дошкільного віку». Зроблено висновок, що однією з проблем дошкільної освіти є гендерне виховання дошкільника, до якого спостерігається підвищений інтерес у вітчизняній психології та педагогіці, а один з розділів педагогіки – гендерна педагогіка – займається вивченням гендерного виховання й особливостей розвитку та виховання хлопчиків і дівчаток.

Шифр НБУВ: Ж24982/2013/3

121. Бортнік С. М. Вирішення конфліктів ділового спілкування в умовах гендерної нерівності / С. М. Бортнік, М. В. Саган // *Економічний форум : наук. журн.* – Луцьк : ЛНТУ, 2014. – № 2. – С. 272–285. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2014_2_47

Шифр НБУВ: Ж100571/2014/2

122. Квас О. Педагогічні умови гендерної соціалізації дітей молодшого шкільного віку / О. Квас, Л. Вовк // *Молодь і ринок*. – 2014. – № 4. – С. 7–11. – Бібліогр.: 11 назв. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2014_4_4

Уточнено змістову складову концепту «гендерна педагогіка», виокремлено основні напрями гендерної педагогіки в молодшому шкільному віці. Обумовлено гендерно-стратифікаційний характер освіти, яка відображає соціальний статус жінок і чоловіків у вітчизняному соціумі. Зазначено, що одним із пріоритетних завдань гендерної освіти є поглиблення та розширення термінологічних і візуальних меж проблеми гендерної рівноправності в усіх сферах діяльності. На основі теоретичного аналізу концепцій гендерного навчання показано необхідність створення психолого-педагогічних умов для формування ментальних та інституційних засад статевої соціалізації в школі, дотримання гендерної рівності в навчально-виховному процесі початкової школи.

Шифр НБУВ: Ж24982/2014/4

123. Міршук О. Є. Педагогічні аспекти підготовки магістрів в умовах вищого військового навчального закладу за матеріалами наукових досліджень / О. Є. Міршук // Проблеми інж.-пед. освіти. – 2015. – № 47. – С. 88–94. – Бібліогр.: 7 назв. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pipo_2015_47_14

Наведено результати опитувань слухачів і викладачів магістратури військово-соціального управління щодо їхньої обізнаності у питаннях, пов'язаних із формуванням педагогічної компетентності офіцера. За результатами проведених наукових досліджень з'ясовано шляхи удосконалення підготовки магістрів військово-соціального управління за сучасних умов. Дослідження проводилось на базі Національної академії Національної гвардії України за підтримки інформаційно-аналітичного відділу Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України.

Шифр НБУВ: Ж71542

124. Олійник Н. Ю. Методологія дослідження політичної участі жінок: поєднання традиційної політичної теорії та гендерного підходу / Н. Ю. Олійник // Грані : наук.-теорет. альм. – Дніпро : Грані, 2015. – № 8 (124). – С. 12–17. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_8_4

Шифр НБУВ: Ж69893/2015/8

125. Герасименко Г. В. Підходи до формування політики гендерно зумовленому насильству в Україні / Г. В. Герасименко, С. В. Ничипоренко, О. М. Хмелевська // Український соціум : наук. журн. – Київ, 2016. – № 2(57). – С. 97–104.

Шифр НБУВ: Ж24215/2016/2

126. Грицай І. О. Проблема гендерного балансу у національних збройних силах : теоретико-приклад. аспект / І. О. Грицай // Наук. вісн. публ. та приват. права : зб. наук. пр. – Київ : НДІ публ. права, 2016. – № 5. – С. 3–8.

Шифр НБУВ: Ж101318/2016/5

127. Івченко Ю. Професійне зростання жінок у правоохоронній сфері: проблемні питання / Ю. Івченко // Право України : юрид. журн. – Київ, 2016. – № 5. – С. 57–61.

Шифр НБУВ: Ж27747/2016/5

128. Омелянович В. Ю. Гендерні особливості взаємозв'язків структури копінг-поведінки та психологічного феномену ворожості / В. Ю. Омелянович // Зб. наук. пр. співробітників НМАПО ім. П. Л. Шупика. – 2016. – Вип. 26. – С. 516–522. – Бібліогр.: 6 назв. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpsnmapo_2016_26_88

Значна роль копінг-поведінки у процесі психологічної адаптації, а також важливість контролю над проявами ворожості вказує на необхідність дослідження гендерної специфіки взаємозв'язків цих феноменів. Мета роботи – виявлення гендерних особливостей залежності рівня ворожості від переважаючих типів копінг-поведінки у осіб з порушеннями психічної адаптації та у практично здорових, адаптованих респондентів. Матеріал дослідження – результати обстеження 1630 респондентів, з яких 1301 чоловік, і 329 жінок. Обстежений контингент було структуровано за 3-ма групами: пацієнти у стані парціальної психічної дезадаптації, які страждають на психосоматичні захворювання, та здорові, адаптовані. Експериментально-психологічне обстеження проводилося за використанням шкали Кука-Медлей та теста «Копінг-поведінка в стресових ситуаціях». У результаті проведеного дослідження було встановлено відсутність помітних гендерних відмінностей у взаємозв'язках між функціонуванням механізмів копінг-поведінки і виразністю ворожості, а також трансформацію цих зв'язків у процесі розвитку стану психологічного дистресу: у випадку соматизації психологічного конфлікту активація копінг-поведінки супроводжується підвищенням рівня ворожості, а у випадку розвитку стану парціальної психічної дезадаптації копінг-поведінка, навпроти, виступає як фактор, що зменшує прояви ворожості.

Шифр НБУВ: Ж70307

129. Кісіль З. Р. До питання професійної підготовки працівників правоохоронних органів у сучасних умовах : міжнар. досвід. / З. Р. Кісіль // Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутр. справ : зб. наук. пр. Серія: Психологічна. – Львів : ЛьвДУВС, 2017. – Вип. 1. – С. 12–24. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2017_1_4.

Шифр НБУВ: Ж70364:психол./2017/1

130. Харечко І. Громадські організації як агенти конструювання гендерно-чутливої реальності / І. Харечко // Вісн. Львів. ун-ту = Visnyk of the Lviv University. Series Philosophical political studies. Серія: Філософсько-політологічні студії. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. – Вип. 10. – С. 188–193. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlu_fps_2017_10_30

Шифр НБУВ: Ж28852:філос.політ./2017/10

131. Грицай І. О. Загальнотеоретична характеристика гендерної політики в Україні: напрями підвищення ефективності / І. О. Грицай // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія: Право. – Ужгород, 2018. – № 51. Т. 1. – С. 13–17.

Шифр НБУВ: Ж68850:Пр./2018/51; Т.1

132. Грицай І. О. Принцип гендерної рівності в соціально-економічній сфері на місцевому рівні: вітчизняний та зарубіжний досвід // Приватне та публічне право : наук. журн. – Суми, 2018. – № 2. – С. 3–7.

Шифр НБУВ: Ж101483/2018/2

133. Грицай І. О. Теоретико-правова характеристика механізму забезпечення принципу гендерної рівності / І. О. Грицай // Правові новели : наук. юрид. журн. – Херсон : Гельветика, 2018. – № 5. – С. 7–14. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prno_2018_5_3

Шифр НБУВ: Ж101250/2018/5

134. Ісакова Н. Б. Гендерний паритет у науці: тенденції в світі та в Україні / Н. Б. Ісакова // Наука та наукознавство = Science and science of science : міжнар. наук. журн. – Київ, 2018. – № 2 (100). – С. 68–90. – Бібліогр.: 36 назв. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NNZ_2018_2_6.

Висвітлено проблему гендерного паритету наукових кадрів у контексті прийнятих Україною міжнародних гендерних стандартів і політики сприяння ефективному використанню інтелектуальних ресурсів країни. Проаналізовано міжнародні документи ООН, ОЕСР та інших організацій, які стосуються гендерних питань наукової сфери. На базі статистичних даних Держстату України виявлено основні гендерні характеристики науково-кадрового потенціалу країни. Горизонтальна гендерна сегрегація (або статева сегрегація – це фізичний, юридичний або культурний поділ людей відповідно до їхньої біологічної статі) відображає відмінність між жінками та чоловіками стосовно вибору дисциплінарного профілю наукової кар'єри і не включає принцип нерівності. Вертикальна гендерна сегрегація зумовлена нерівністю можливостей. Зроблено висновок, що фемінізацію науки в Україні, яка спостерігалася в останні десятиліття, не слід однозначно розглядати як позитивну тенденцію.

Під час формування гендерно чутливої наукової політики необхідно зважувати на наявність проблеми вертикальної та горизонтальної сегрегації в науці та створювати більш сприятливі умови для кар'єрного зростання талановитих дослідників-жінок на користь науки та інновацій, але не на шкоду науковій діяльності дослідників-чоловіків.

Шифр НБУВ: Ж14597/2018/2

135. Кримець Л. В. Ціннісні аспекти формування ментальності військовослужбовців Збройних Сил України / Л. В. Кримець // Вісн. Нац. ун-ту оборони України = Bulletin National Defense University of Ukraine : зб. наук. пр. – Київ, 2018. – № 1 (49). – С. 155–160. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2018_1_25

Шифр НБУВ: Ж73167/2018/1

136. Плугатар Т. А. Забезпечення гендерної рівності у діяльності Національної поліції України / Т. А. Плугатар // Наук. вісн. публ. та приват. права : зб. наук. пр. – Вип. 3, том 2. – Київ : НДІ публ. права, 2018. 42–47 с.

Шифр НБУВ: Ж101318/2018/3; Т.2

137. Садовий К. В. Особливості застосування дистанційного навчання у військовій освіті / К. В. Садовий, Д. В. Атаманський, О. Л. Кузнецов, А. О. Ковальчук, М. М. Ясечко, О. М. Дзигора // Зб. наук. пр. Харків. ун-ту Повітр. Сил. – 2018. – Вип. 4. – С. 119–127. – Бібліогр.: 11 назв. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZKhUPS_2018_4_19

Розглянуто три інтегровані фактори щодо використання дистанційного навчання у військовій освіті: технологічний, педагогічний та організаційний. Запропоновано прийнятні для військової освіти типи технологій дистанційного навчання, показано їхні переваги та недоліки. На основі аналізу основних типів організаційних структур дистанційної освіти представлено шляхи їхнього використання для підготовки військових фахівців. Проведений аналіз основних типів організаційних структур дистанційної освіти дає змогу виділити ті з них, які можливо застосувати у сфері військової освіти. Показано особливості їхнього застосування в освітньому процесі військових навчальних закладів. Розгляд основних типів організаційних структур дистанційної освіти показує, що серед існуючих на сьогодні типів вищезгаданих структур прийнятними для сфери військової освіти є підрозділи заочної (дистанційної) освіти в традиційних університетах, консорціум університетів, а також відкриті університети. При цьому заходи практичної підготовки неможливо здійснювати за допомогою дистанційного навчання, яке тільки дає теоретичну підготовку та підготовку до практичного навчання. Результати впровадження дистанційного навчання обов'язково мають бути проаналізовані з отриманням перших результатів для подальшого його удосконалення та подальшої адаптації до сфери військової освіти.

Шифр НБУВ: Ж70455

138. Терещенко Г. М. Розвиток гендерно орієнтованого бюджетування у галузі освіти України / Г. М. Терещенко, О. С. Чернюк // Наук. пр. НДФІ. – Київ, 2018. – Вип. 1 (82). – С. 119–130. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npndfi_2018_1_11

Шифр НБУВ: Ж68965/2018/1

139. Філянїна Л. А. Армія vs жінки: питання гендерної рівності в деяких сучасних Збройних силах світу / Л. А. Філянїна // Наук. вісн. Дніпропетров. держ. ун-ту внутр. справ = Scientific bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs : зб. наук. пр. – Дніпро, 2018. – Спец. вип. № 3 (96).

Шифр НБУВ: Ж70666: спец. вип./2018/3

140. Салкуцан С. Особливості формування гендерної ментальності в збройних силах України з урахуванням досвіду провідних країн-членів НАТО / С. Салкуцан, Л. Кримець // Вісн. Нац. ун-ту оборони України : зб. наук. пр. Серія: Питання психології. – Київ : НУОУ, 2019. – № 2 (52). – С. 102–111. – Розділ: Питання психології.

Автори визначили деякі ключові аспекти формування гендерної ментальності в секторі безпеки та оборони України. Запропонована стаття розкриває, що саме являє собою концепт «ментальність» та в чому полягають особливості формування саме гендерних аспектів ментальності військовослужбовців в арміях країн-членів НАТО і які демократичні цінності становлять етичну основу формування сучасного українського війська, що відповідатиме вимогам часу та стандартам Альянсу.

Шифр НБУВ: Ж73167/2019/2

141. Афанасенко В. С. Шляхи реалізації перспективної моделі фахівця морально-психологічного забезпечення Збройних сил України в умовах переходу на стандарти НАТО / В. С. Афанасенко, В. І. Пасічник // Наука і техніка Повітр. Сил Збройн. Сил України. – 2020. – № 2. – С. 121–131. – Бібліогр.: 18 назв. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nitps_2020_2_17

Розкрито актуальність реалізації перспективної моделі фахівця морально-психологічного забезпечення Збройних сил України в умовах переходу на стандарти НАТО, наведено результати теоретичних, емпіричних досліджень щодо виявлення основних соціально-психологічних чинників, які визначають успішність процесу професійного становлення зазначеного фахівця та на їхній основі обґрунтовано шляхи реалізації перспективної моделі цього фахівця.

Шифр НБУВ: Ж100320

142. Макарова О. П. Формування громадянської ідентичності в закладах вищої освіти / О. П. Макарова // Вчені зап. Тавр. нац. ун-ту ім. В. І. Вернадського. Серія «Психологія». – Київ : Гельветика, 2020. – Том 31 (70). № 3. – С. 153–157.

Шифр НБУВ: Ж70795:Психол./2020/31(70)/3

143. Мушкевич В. О. Психологічні особливості фрустраційної поведінки військовослужбовців / В. О. Мушкевич // Психол. перспективи. – 2020. – Вип. 35. – С. 101–118. – Бібліогр.: 17 назв. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppst_2020_35_10; <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/21880>

Вивчено, уточнено й узагальнено матеріали щодо фрустраційної поведінки військовослужбовців, виявлено психологічні особливості фрустраційної поведінки, виокремлено найбільш характерні її закономірності та способи перебігу, досліджено її компоненти, що можуть проявлятися у різних сферах функціонування особистості. Результати. Відзначено, що військовослужбовці схильні до впевненості в собі та своїх силах, проте вони

не завжди готові приймати нововведення й мають проблеми з адаптацією до цих змін, намагаються самостійно контролювати ситуацію, яка виникає в житті. Установлено, що у військовослужбовців переважає середній рівень прояву таких психологічних станів, як тривожність, фрустрація, агресивність і ригідність, що породжує певні особливості в структурі особистості та її функціонуванні в соціумі. Доведено, що найбільш поширеним типом фрустраційної поведінки військовослужбовців є екстрапунітивні реакції з фіксацією на самозахисті, що свідчить про схильність до ворожості, осуду, звинувачень, докорів і сарказмів; вираженим є активне заперечення власної провини та намагання себе виправдати. Відзначено, що найменш поширеним є тип екстрапунітивної реакції з фіксацією на задоволенні; цей тип характеризується інтерпретацією фруструючої ситуації як корисної або ж такої що приносить задоволення. Висновки: виявлено, що в більшості військовослужбовців дуже низький рівень соціальної фрустрації, що свідчить про адекватне сприйняття себе в соціумі та нормальну взаємодію в суспільстві. Досліджено, що такі сфери життєдіяльності особистості, як події в державі й суспільстві, матеріальне становище та сфера послуг і побутового обслуговування спричиняють високий ризик для виникнення стану фрустрації.

Шифр НБУВ: Ж71450

144. Щепілова О. І. Застосування засобів моделювання для аналізу гендерної нерівності у сфері інформаційних технологій в Україні та світі / О. І. Щепілова, М. В. Король // Бізнес Інформ. – 2020. – № 9. – С. 165–171. – Бібліогр.: 16 назв. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2020_9_18; http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2020_9_18

Сьогодні інформаційно-технологічна галузь є однією з найбільш чоловічих та асиметричних на світовому ринку праці. Доведено факт наявності чоловіків на більш престижних і високооплачуваних посадах, у той час як жінки більше представлені в малоприбуткових секторах економіки (охорона здоров'я, освіта, соціальні послуги тощо). Мета роботи – дослідження стану гендерної нерівності в ІТ-сфері на ринку праці як України, так і світу за допомогою засобів моделювання. Проаналізовано сучасний стан гендерної сегрегації праці у сфері інформаційних технологій у світі та в Україні. Обґрунтовано актуальність дослідження процесу для функціонування компаній, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність. Побудовано економіко-математичні моделі процесу з використанням множинної регресії з панельними даними. За допомогою відповідних критеріїв доведено якість побудованих моделей. Надано економічну інтерпретацію отриманих результатів. Описано перспективи подальших досліджень у цьому напрямі.

Шифр НБУВ: Ж14572

145. Kryshtanovych S. Gender parity in public administration in the context of the development of European values in the management system = Гендерний

паритет у публічному адмініструванні в контексті розвитку європейських цінностей у системі менеджменту / S. Kryshchanovych, M. Treshchov, M. Durman, I. Lopatchenko, M. Kernova // Фінанс.-кредит. діяльність: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – 2021. – Вип. 4. – С. 475–481. – Бібліогр.: 17 назв. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2021_4_50

Мета роботи – оцінити наявні статистичні дані про гендерне співвідношення чоловіків і жінок в органах державної влади України, а також розрахувати коефіцієнт гендерної асиметрії в системі управління. У результаті проведеного аналізу визначено, що сутність гендерної політики в системі публічного адміністрування та управління повинна бути направлена не на «виділення» за особливим статусом жінки перед чоловіками, а забезпечення оптимального балансування участі як перших, так і других в ухваленні будь-яких рішень у системі менеджменту, тим самим установа відповідної рівності. Жінки та чоловіки не повинні по «особливому» виділятися в системі менеджменту й у сфері публічного управління. Повинен ураховуватися професіоналізм, компетентність, чесність і свідомість під час служби. Проведено аналіз щодо розподілу представників як чоловічої, так і жіночої сторони в системі публічного адміністрування й управління на всіх рівнях. Встановлено, що на сьогодні існує певна нерівність у роботі системи управління в бік чоловіків у сфері публічного адміністрування.

Шифр НБУВ: Ж73250

146. Мушкевич В. Психологічний симптомокомплекс фрустраційної поведінки військовослужбовців: гендерний аспект / В. Мушкевич // Психол. перспективи. – 2021. – Вип. 38. – С. 177–197. – Бібліогр.: 22 назв. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppst_2021_38_16

Досліджено та проаналізовано гендерні особливості фрустраційної поведінки військовослужбовців різної статі, подано їхнє емпіричне обґрунтування, представлено процедуру та методіку дослідження фрустраційної поведінки військовослужбовців, виділено основні психологічні особливості фрустраційної поведінки військовослужбовців різної статі. Використано методи математичної статистики та психодіагностики: методіки діагностики рівня соціальної фрустрованості Л. Васермана, вивчення фрустраційних реакцій С. Розенцвейга, самооцінки психічних станів Г. Айзенка, агресії Е. Вагнера, показників і форм агресії А. Басса і А. Даркі, рівня емоційного вигорання В. Бойка. Зауважено, що в жіночій частині військовослужбовців, порівняно з чоловічою, спостерігається достовірно вищий ступінь незадоволеності соціальними досягненнями. Встановлено, що достовірно вищий ступінь прояву агресивності демонструють досліджувані чоловічої статі. Доведено, що в жінок-військовослужбовців, якщо порівняти з чоловіками, спостерігається вищий ступінь вираження таких показників, як «переживання психотравмуючих обставин», «розширення сфери економії емоцій», «незадоволеність собою». Порівнюючи з жінками, у чоловічій частині досліджуваних спостерігається достовірно вищий ступінь вираження

таких симптомів емоційного вигорання, як «емоційний дефіцит», «особистісна відчуженість», «редукція професійних обов'язків», «емоційна відчуженість», «психосоматичні та психовегетативні порушення», «неадекватне вибіркоче емоційне реагування». Висновки: представлені показники вираження психологічних особливостей фрустраційної поведінки військовослужбовців різної статі залучені до перспективи подальших досліджень, які будуть спрямовані на психодіагностичний і психоедукаційний процеси у вивченні уявлень військовослужбовців про психологічне здоров'я та здоровий спосіб життя, на виявлення мотивів і стереотипів поведінки, що спрямовані на підтримання, збереження та покращення психологічного здоров'я військовослужбовців різної статі з різним рівнем як об'єктивного, так і суб'єктивного бачення якості професійного функціонування.

Шифр НБУВ: Ж71450

147. Струцінський О. В. Актуальні аспекти підготовки військових фахівців в умовах гібридного збройного конфлікту / О. В. Струцінський // Наука і техніка Повітр. Сил Збройн. Сил України. – 2021. – № 2. – С. 38–43. – Бібліогр.: 15 назв. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nitps_2021_2_9

Представлено результати аналізу сучасних гібридних збройних конфліктів, визначено їхні характерні особливості, розглянута низка тактик, що застосовуються під час таких конфліктів. Представлено висновки з гібридного збройного конфлікту РФ проти України та визначено актуальні гібридні загрози для України. Наведено основні завдання для досягнення цілей державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва в галузі військової освіти та на їхній основі визначено загальні напрями вдосконалення освітнього процесу. Разом зі змінами в змісті підготовки запропоновано оновлену методику проведення занять, в основу якої покладений індивідуальний підхід до кожного курсанта, розвиток його спроможностей творчо мислити і працювати самостійно. Визначено основні заходи щодо удосконалення системи підготовки офіцерського та сержантського складу, які забезпечать набуття здобувачами нових освітніх і професійних компетентностей та операційної сумісності із збройними силами країн-членів НАТО.

Шифр НБУВ: Ж100320

148. Грабовська І. Вирівнювання можливостей для жінок та чоловіків versus криза маскулінності: українська специфіка / І. Грабовська // Соціол. студії. – 2022. – № 2. – С. 6–13. – Бібліогр.: 19 назв.

Виконано аналіз ролі гендерних трансформацій у сучасному українському соціумі та їхнього впливу на реформи в Збройних силах України. Розглянуто поняття «криза маскулінності» й «криза фемінності» відповідно до воєнних реалій сучасності – неспровокованої збройної агресії путінської неоімперії Кремля проти суверенної України. Акцентовано увагу на стереотипах масової свідомості щодо гендерних ролей у сучасному

українському соціумі та проведено дослідження процесів гендеризації, які відбуваються в українському соціальному просторі, насамперед у ЗСУ. У лавах ЗСУ сьогодні служать близько 38 тисяч жінок-військових, із них близько 7 тисяч воюють на «нулі». У результаті проведеного гендерного аналізу реальних процесів, пов'язаних із воєнними діями проти рашистів на території України, зроблено висновок, що в українському соціумі ні криза маскулінності, ні криза фемінності не є основними індикаторами його життєздатності та стійкості. Навпаки, відбуваються позитивні гендерні трансформації, які забезпечать ефективну взаємодію між жінками й чоловіками та є реальним підґрунтям для утвердження прав людини й паритетної (гендерної) демократії в Україні. Зауважено на необхідності подолання гендерних стереотипів масової свідомості для ефективнішого поступу принципів існування цивілізованих суспільств у життєдіяльність української спільноти.

Шифр НБУВ: Ж100935

149. Кадровик України. № 3. Військовий облік чоловіків та жінок : спецвип. / Юрій Васильєв, Таміла Радченко ; ТОВ «Проф. вид.». – Київ : Проф. вид., 2022. – 48 с. : форми, фот. – Авт. на обкл. не зазнач.

Шифр НБУВ: Ж25700:спец.вип./2022/3

Бібліографічні покажчики

150. Гендерні дослідження: актуальні проблеми та перспективи розвитку : наук.-допом. бібліогр. покажч. / уклад.: З. М. Горова, В. В. Косенко, Н. А. Чайка. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2007. – 128 с. – URL: https://library.sspu.edu.ua/biblioteka/bibliografichni_pokazhchyky/2007/2.pdf

Процес демократизації та державотворення, який активно відбувається в сучасній Україні, актуалізує проблему забезпечення гендерної гармонії в суспільстві, рівних прав і можливостей кожної людини незалежно від статі. Видання обґрунтовує актуальність теми, розкриває історичні, теоретичні та практичні аспекти поняття «гендер». Науково-допоміжний бібліографічний посібник зорієнтований на читачів різних рівнів: науковців, докторантів, аспірантів, здобувачів, магістрантів, викладачів, студентську молодь, керівників закладів освіти, учителів шкіл, бібліотечних працівників.

151. Гендерні студії у фондах наукових бібліотек м. Черкаси : бібліогр. покажч. У 2 ч. Ч. 1 / уклад.: Ю. В. Ватрушкіна, Н. І. Земзюліна, О. З. Медалієва ; ЧНУ імені Богдана Хмельницького, Наук. б-ка Черкас. нац. ун-ту ім. Богдана Хмельницького ; Наук. т-во істориків-аграрників. – Черкаси : Вид. від. ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2007. – 180 с. – (Бібліографія вчених Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького).

Метою цього видання є інформування наукових співробітників, викладачів, студентів та зацікавлених читачів про широкий тематичний і хронологічний спектр досліджень з гендерної проблематики.

Показчик містить перелік праць з гендерної проблематики, опублікованих статистичних документів, а також нормативно-правових документів та інтерв'ю посадових осіб стосовно гендерної політики в Україні. Видання складається з п'яти розділів: «Предметний показчик», «Хронологічний показчик», «Інтернет-ресурс», «Алфавітний показчик авторів та співавторів», «Список скорочень та аббревіатур».

Шифр НБУВ: В350547/1

Шифр ВНБІ: С5я1 Г34

152. Конституція незалежної України: шляхи реалізації та реформування : реком. бібліогр. показч. / укладач Т. С. Федько ; відп. ред. Л. І. Зелена ; відп. за вип. Л. Н. Неділько ; Херсон. обл. універс. наук. б-ка ім. Олеся Гончара. – Херсон : ХОУНБГ, 2007. – 30 с.

Показчик включає публікації з книг і періодичних видань українською, російською мовами. Матеріал у показчику систематизовано за 6-ма розділами, у кожному розділі на першому місці розміщено законодавчі акти, книги, інші публікації – в алфавітному порядку. Довідково-допоміжний апарат представлений іменним показчиком. Подані матеріали охоплюють період з 2005 по 2007 рік.

Зі змісту: *n. 80.* Гендерне законодавство: порівняльний аналіз та коментарі: програма сприяння Парламенту Українського університету Індіани / редкол.: Е. Рахімкулов, О. Сулова. – Київ : Заповіт, 2005. – 56 с.; *n. 91.* Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод // Офіц. вісн. України. – 2006. – № 32. – С. 442–453; *n. 92.* Конституція України – гарант захисту прав людини // Вища шк. – 2006. – № 3. – С. 86–112; *n. 94.* Ладиченко В. В. Правова автономія особи – неодмінна умова самореалізації індивіда в громадському суспільстві / Часоп. Київ. ун-ту права. – 2006. – № 4. – С. 10–15; *n. 100.* Прокопов Д. Є. Поняття особистих прав людини та їх обґрунтування в правовій теорії Б. Чичерина // Бюл. М-ва юстиції України. – 2006. – № 11. – С. 31–42; *n. 113.* Темченко В. Поняття та зміст форм забезпечення прав людини і основних свобод у міжнародних та національних правових актах // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 8. – С. 82–85. – Бібліогр. в кінці ст.; *n. 117.* Шаповал В. Конституційні статуси людини і громадянина // Вісник Конституційного Суду України. – 2005. – № 5. – С. 57–76.

Шифр НБУВ: Р110514

Шифр ВНБІ: Х801(4УКР) К65

153. Гендерні аспекти: сучасний вимір : рек. показч. літератури / Херсон. Держ. ун-т ; упоряд.: Р. І. Харчевнікова, Т. В. Гаврилюк ; ред. В. Ю. Штуріна. – Херсон : ХДУ, 2015. – 20 с.

Активні соціальні трансформації, що відбуваються нині, суттєво змінюють усталені погляди на роль чоловіків і жінок у всіх сферах життя. Нове бачення цієї проблеми пропонують гендерні концепції, що проголошують рівноправність статей як передумову суспільної гармонії, однією з умов стійкого розвитку, стрижнем якої є інтереси.

У розробленні та розвитку гендерної теорії беруть участь фахівці різних галузей – філософи, соціологи, політологи, історики, правознавці, економісти, філологи, психологи, педагоги, теологи, біологи, медики та ін.

Цей бібліографічний покажчик представляє літературу з фондів Херсонського державного університету, що висвітлює питання гендерної проблематики.

Шифр НБУВ: Р131425

Шифр ВНБІ: С5я1 Г34

154. Гендер і гендерна історія : бібліографія / уклад. Т. В. Орлова. – Київ : Логос, 2017. – 87, [1] с.

Шифр НБУВ: Ва808314

Шифр ВНБІ: С5я1 Г34

155. Рівні права – рівні можливості (гендерна рівність) : бібліогр. посіб. / уклад.: В. І. Вовк ; ред.: В. Кучерява, Н. Лінкевич ; Держ. б-ка України для юнацтва. – Київ, 2019. – 95 с.

Шифр НБУВ: Ва842609